

Centrum Integracji Społecznej (CIS) jako podmiot aktywnej polityki społecznej i przedsiębiorstwo społeczne. Case studies.

Anna Ciepielewska
Instytut Studiów Politycznych PAN

Projekt 1.18 „Tworzenie i rozwijanie standardów usług pomocy i integracji społecznej” jest współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

Spis treści

1. Wstęp.....	4
1.1 Cel ekspertyzy	4
1.2 Zakres tematyczny ekspertyzy	6
1.3 Zakres metodologiczny ekspertyzy	10
2. Charakterystyka Centrum Integracji Społecznej we Wrocławiu (woj. dolnośląskie)	12
2.1 Obszar organizacyjno-finansowy CIS we Wrocławiu.....	12
2.2 Reintegracja społeczno-zawodowa CIS we Wrocławiu.....	17
2.3 Relacje wrocławskiego CIS z otoczeniem zewnętrznym	19
2.4 Zakorzenie CIS we Wrocławiu w społeczności lokalnej oraz zdolność do rozwiązywania lokalnych problemów społecznych	21
3. Charakterystyka Centrum Integracji Społecznej CISPOL w Polanowicach pod Byczyną (woj. opolskie).....	23
3.1 Obszar organizacyjno-finansowy CIS w Polanowicach.....	23
3.2 Reintegracja społeczno-zawodowa CIS w Polanowicach	27
3.3 Relacje CIS w Polanowicach z otoczeniem zewnętrznym	30
3.4 Zakorzenie CIS w Polanowicach w społeczności lokalnej oraz zdolność do rozwiązywania lokalnych problemów społecznych	31
4.Charakterystyka Centrum Integracji Społecznej im. Jacka Kuronia w Bydgoszczy (województwo kujawsko-pomorskie)	32
4.1 Obszar organizacyjno-finansowy CIS w Bydgoszczy.....	32
4.2 Reintegracja społeczno-zawodowa CIS w Bydgoszczy	37
4.3 Relacje bydgoskiego CIS z otoczeniem zewnętrznym.....	40
4.4 Zakorzenie bydgoskiego CIS w społeczności lokalnej oraz zdolność do rozwiązywania lokalnych problemów społecznych	41
5. Zakończenie.....	42

1. Wstęp

1.1 Cel ekspertyzy

Wyniki dostępnych badań i literatura przedmiotu¹ wyraźnie wskazują, że centra integracji społecznej jako podmioty, których powstanie i działalność reguluje Ustawa z dn. 13 czerwca 2003 roku o zatrudnieniu socjalnym² wnoszą znaczący wkład w realizację założeń aktywnej polityki społecznej (APS) w zakresie reintegracji społeczno-zawodowej osób z grup trudno zatrudnialnych, zagrożonych wykluczeniem społecznym lub wykluczonych.

Centra integracji społecznej są podmiotami stosunkowo młodymi, działającymi od niespełna ośmiu lat. Jednak ich zasadniczy rozwój ilościowy i jakościowy nastąpił w okresie około trzech - czterech lat od momentu uchwalenia wspomnianej Ustawy.³ Należy mieć również na uwadze, że z oficjalnej listy kilkudziesięciu podmiotów (CIS-ów) udostępnionej przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej (MPiPS), aktywnie działa, tzn. prowadzi regularne zajęcia dla swoich uczestników (w formie kolejnych edycji, bądź w trybie bezedycyjnym, tj. w ramach ciągłego procesu rekrutacji) zdecydowanie mniej. Z kolei wśród nich niewielką grupę stanowią centra, które mogą poszczycić się osiągnięciami w zakresie skutecznej integracji (reintegracji) społeczno-zawodowej osób z grup zagrożonych wykluczeniem społecznym⁴ oraz jednocześnie umiejące stworzyć stabilne warunki instytucjonalne, organizacyjne, kadrowe, finansowe itd. dla swojego istnienia i rozwoju.

Sporym zagrożeniem dla owej stabilności funkcjonalnej działających centrów okazała się nowelizacja Ustawy o finansach publicznych z sierpnia 2009 roku, która wprowadziła istotne zmiany systemowe oraz instytucjonalne w zakresie form i co się z tym wiąże, sposobów wykonywania zadań publicznych. Zmiany organizacyjno-prawne, których celem była konsolidacja systemu finansów publicznych i zwiększenie przejrzystości w wydatkowaniu środków publicznych, przewidywały m.in. likwidację gospodarstw pomocniczych gminnych, powiatowych i wojewódzkich jednostek budżetowych oraz części zakładów budżetowych⁵. To w sposób bezpośredni przełożyło się na warunki rozwojowe tej części centrów, które funkcjonowały właśnie w formule gospodarstw pomocniczych instytucji samorządowych, najczęściej ośrodków pomocy społecznej lub urzędów miejskich

¹ Opis dostępnej literatury przedmiotu i przeprowadzonych badań por. A. Karwacki, Standardy usług świadczonych przez centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej oraz zakłady aktywności zawodowej. Ekspertyza dla Instytutu Spraw Publicznych, Warszawa, 2009.

² DZ. U. 2003 nr 122 poz. 1143 z późn. zm.

³ Na ograniczoną skalę aktywności centrów integracji społecznej w rok po wprowadzeniu w życie Ustawy o zatrudnieniu socjalnym wskazują wyniki monitoringu przeprowadzonego przez Instytut Studiów Politycznych PAN w 2004 r. Wówczas funkcjonowało zaledwie 5 CIS-ów - por. E. Leś i S. Nałęcz, Raport z monitoringu działania Centrów Integracji Społecznej. 1,5 Roku po uchwaleniu Ustawy o zatrudnieniu socjalnym, Warszawa, 2005.

⁴ Pod względem ilościowym rozumianym jako znaczący odsetek absolwentów, którzy po zakończeniu uczestnictwa w CIS znajdują zatrudnienie, ale też jakościowym rozpatrywanym jako rodzaj zatrudnienia dla absolwentów CIS (z preferencją umów o pracę dających pracownikowi największą stabilność) oraz długość okresu pozostawania w zatrudnieniu.

⁵ Art. 87 Ustawy z dn. 27 sierpnia 2009 roku o finansach publicznych – Przepisy wprowadzające ustawę o finansach publicznych.

(gminnych). Trzeba w tym miejscu zaznaczyć, że nie chodziło tu wyłącznie o marginalny odsetek CIS-ów, ale o blisko połowę jednostek. Zgodnie bowiem z wynikami badania ilościowego „Monitoring Ustawy z dn. 13 czerwca 2003 roku o zatrudnieniu socjalnym. Badanie efektów reintegracji społecznej i zawodowej” przeprowadzonego przez zespół Instytutu Studiów Politycznych PAN na zlecenie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej w 2007 roku, w 2006 roku 40% centrów funkcjonowało w ramach organizacji pozarządowych, 11% podmiotów wyznaniowych a 49% jako gospodarstwa pomocnicze. Konieczność zastosowania się do nowych przepisów Ustawy o finansach publicznych wiązała się z likwidacją z końcem 2010 roku znacznej liczby centrów, przy czym dla części z nich oznaczało to jedynie zmianę dotychczasowej formuły działania. Bez większych zawirowań organizacyjno-finansowych w obecnym stanie prawnym działają jako samorządowe zakłady budżetowe (przykładem są opisywane w ekspertyzie centra integracji społecznej) lub zadania wykonywane przez centra zostały przekazane lokalnym organizacjom pozarządowym (przykładem jest centrum integracji społecznej CISTOR z Torunia, które od 1 maja 2004 roku działało jako gospodarstwo pomocnicze Urzędu Miasta Torunia, od 1 maja 2010 roku, zadania przejęło Stowarzyszenie Partnerstwo Społeczne).

Jednak nie wszystkim CIS-om samorządowym udało się zachować ciągłość funkcjonowania. Na temat części z nich brakuje obecnie danych, co potwierdza tylko potrzebę przeprowadzenia badania uściślającego informacje na temat najaktualniejszego, tj. po zmianach w 2009-2010 roku, stanu potencjału społeczno-ekonomicznego i organizacyjnego centrów integracji społecznej.

W świetle przedstawionych faktów nasuwa się pytanie o zewnętrzne i wewnętrzne uwarunkowania stabilności funkcjonalnej i rozwojowej centrów, ponieważ ich określenie stanowić może materiał wyjściowy wyznaczający kierunek prac podmiotów zajmujących się standaryzowaniem działalności instytucji pomocy i integracji społecznej. Należałoby w tym miejscu zwrócić uwagę na bardzo niewielki zasób materiałów badawczych i literatury przedmiotu na temat centrów integracji społecznej. Zdecydowana większość z nich to albo wyniki badań ilościowych⁶ albo różnego rodzaju materiały własne i prezentacje z działalności poszczególnych centrów z terenu kraju udostępniane podczas konferencji lub spotkań tematycznych.

Wobec powyższego celem niniejszej ekspertyzy jest stworzenie przynajmniej zarysu obrazu stanowiącego punkt wyjścia do dalszych prac standaryzacyjnych zespołu ds. Standardu CIS. Pogłębione badanie jakościowe (*case study*), chociaż bazujące na bardzo ograniczonej próbie badawczej obejmującej zaledwie trzy jednostki, pozwala jednakże zamarkować specyfikę warunków danego centrum, jego otoczenie środowiskowe, lokalne (lokalny rynek pracy, społeczność lokalna, relacje z władzą lokalną) i inne czynniki warunkujące stabilny rozwój organizacji umożliwiające tak realizację zadań z zakresu reintegracji społeczno-zawodowej osób z grup wykluczenia społecznego, jak i prowadzenie działań zmierzających nie tylko do zachowania stabilności finansowej, ale i rozwoju ekonomicznego.

⁶ Por. np. wyniki monitoringu Ustawy z dn. 13 czerwca 2003 roku o zatrudnieniu socjalnym – badania przeprowadzonego dwukrotnie - w 2004 roku i następnie w 2007 – przez zespół ISP PAN.

1.2 Zakres tematyczny ekspertyzy

Wychodząc naprzeciw oczekiwaniom Zamawiającego - Zespołu ds. Standardu CIS działającego w ramach projektu systemowego 1.18 „Tworzenie i rozwijanie standardów usług pomocy i integracji społecznej”, ekspertyza wyjściowa została podzielona na pięć obszarów tematycznych pozwalających uchwycić bariery i stymulanty rozwoju centrum integracji społecznej jako podmiotu aktywnej polityki społecznej i przedsiębiorstwa społecznego.

Wyróżniono następujące obszary badawcze w ramach ekspertyzy:

1. Integracja (reintegracja) społeczno-zawodowa

W Polsce w okresie transformacji systemowej problem bezrobocia i wielowymiarowej ekskluzji społecznej osiągnął niespotykane wcześniej rozmiary a stosowanie pasywnych i mało skutecznych instrumentów polityki społecznej takich jak zasiłki czy pomoc rzeczowa, okazało się niewystarczające. Dlatego też wprowadzenie możliwości tworzenia centrów integracji społecznej Ustawą z dn. 13 czerwca 2003 roku o zatrudnieniu socjalnym stworzyło szansę dla wielopłaszczyznowe wsparcie osób pozbawionych dotąd fachowej pomocy psychologicznej, terapeutycznej, prawnej oraz odciętych od rzeczywistych szans powrotu (lub wejścia) na rynek pracy. Działalność każdego CIS w Polsce to pozytywne bezpośrednie efekty reintegrujące w stosunku do osób zagrożonych wykluczeniem, ale równie silne pośrednie działania wywołujące zmianę świadomościową w rodzinach uczestników (często żyjących w izolacji społecznej, poddawanych działaniu stereotypów i autostereotypów), społeczności lokalnej oraz lokalnych instytucji pomocy i integracji społecznej.

W planowanym badaniu wobec powyższego założono zbadanie możliwości i efektywności działań centrum w zakresie prowadzenia integracji (reintegracji) społeczno-zawodowej uczestników (działania bezpośrednie) i ich rodzin (działania pośrednie). Efektywność działań w odniesieniu do uczestników określona została jako średni wskaźnik osób (uczestników CIS), którzy po zakończeniu uczestnictwa wychodzą z bierności zawodowej znajdując zatrudnienie na rynku pracy. W obszarze zainteresowania pozostaje tu zarówno kwestia rodzaju podejmowanego zatrudnienia (zarejestrowane/w szarej strefie – według szacunków zgodnych z oceną i informacjami kadry CIS) jak i miejsca zatrudnienia (na otwartym rynku pracy u innego pracodawcy, w CIS po zakończonej edycji, zatrudnienia wspieranego, aktywność zawodowa w ramach własnej działalności gospodarczej, aktywność zawodowa w spółdzielni socjalnej).

Zgodnie z Ustawą o zatrudnieniu socjalnym przełamywanie izolacji społecznej i zawodowej powinno odbywać się przy zastosowaniu różnego rodzaju form integracji zawodowej i społecznej. Planowane badanie ma na celu określenie w jakim stopniu w wybranych centrach integracji społecznej stosowane są poszczególne formy oraz jaka jest ich skala, jakość i skuteczność. Jednocześnie w tym miejscu należy podkreślić, że ze względu na założenia innego, realizowanego równoległe przez Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich (CRZL) projektu systemowego - 1.19. „Zintegrowany system wsparcia ekonomii społecznej”, oraz ograniczone ramy objętościowe niniejszego dokumentu, analiza zostanie zawężona do

obszaru reintegracji zawodowej, co nie oznacza oczywiście, że reintegracja społeczna odrywa rolę drugorzędną w przypadku aktywizacji osób z grup wykluczenia społecznego. Jej znaczenie jest tak samo istotne jak reintegracji zawodowej, stanowi ona pierwszy etap w procesie przełamywania barier i autostereotypów, a bez niej w przypadku wielu uczestników CIS działania zmierzające do podniesienia kwalifikacji lub nabycia nowych umiejętności zawodowych, po prostu okazywałyby się nieskuteczne. Jest to prawidłowość, którą wskazują zarówno wyniki wcześniejszych badań, jak i potwierdzają wyniki badania jakościowego przeprowadzonego na potrzeby przygotowania niniejszej ekspertyzy.

W ramach pierwszego obszaru badawczego ekspertyzy, tj. obszaru integracji (reintegracji) społeczno-zawodowej postawiono następujące pytania badawcze:

1. W jaki sposób buduje się w badanym CIS Indywidualny Program Zatrudnienia Socjalnego (IPZS)? Jakie czynniki są brane pod uwagę przy budowanie IPZS?,
2. W jakiej formie, zakresie i skali odbywa się praktyczna nauka zawodu umożliwiająca nabycie nowych umiejętności zawodowych i przyuczenie do zawodu (ze wskazaniem dominującego profilu warsztatów/grup zawodowych (roboczych)?,
3. W jakiej formie, zakresie i skali realizuje się przekwalifikowanie lub podwyższenie kwalifikacji zawodowych (ze wskazaniem rodzaju realizowanych szkoleń/kursów zawodowych)?,
4. Jaki jest zakres i skala działań zmierzających do nabycia umiejętności samodzielnego i skutecznego uzyskiwania pracy (w tym m.in. przekazywanie ofert pracy, grupowe zajęcia na temat samodzielnego uzyskiwania pracy, indywidualne konsultacje z doradcą zawodowym)?,
5. Czy i w jaki sposób CIS przygotowuje uczestników do założenia i prowadzenia spółdzielni socjalnej lub/i pracy na otwartym rynku pracy (u pracodawcy, także z wykorzystaniem formy zatrudnienia wspieranego lub w ramach własnej działalności gospodarczej)?,
6. Czy i jaka jest skala zaangażowania CIS w organizowanie praktyk zawodowych (staży zawodowych) u lokalnych przedsiębiorców prywatnych?,
7. Jaki jest stopień dopasowania stosowanych form reintegracji zawodowej do wymagań, warunków i sytuacji lokalnego rynku pracy?,
8. Jakie czynniki warunkują zastosowanie określonych kierunków i metod poszczególnych form reintegracji zawodowej? Które z czynników takich jak rozpoznanie nisz na lokalnym rynku dóbr i usług, rozpoznanie możliwości i potrzeb lokalnych pracodawców, wykorzystanie łatwo dostępnych zasobów sprzętowo-kadrowych, analiza możliwości uczestników, wpływ i preferencje uczestników, mają znaczenie decydujące?,
9. Czy i w jaki sposób w badanym CIS prowadzi się monitoring losów absolwentów?

Ponadto do ekspertyzy włączono tematykę zakresu współpracy i roli aktorów zewnętrznych (podmiotów publicznych, prywatnych/komercyjnych i społecznych) w kształtowaniu i realizacji usług z obszaru reintegracji społeczno-zawodowej danego CIS oraz stopień dopasowania świadczonych usług do możliwości psychofizycznych uczestników.

Osobną analizą objęto zagadnienie wpływu działań CIS w obszarze reintegracji społeczno-zawodowej na zmianę kierunków i priorytetów działania publicznych instytucji pomocy i integracji społecznej (m.in. w zakresie kształtowania nowej jakości usług,

innowacyjności podejmowanych działań, maksymalnego dostosowania do potrzeb i możliwości odbiorców).

2. Relacje CIS z otoczeniem zewnętrznym

W przypadku każdego przedsiębiorstwa społecznego, a takim jest centrum integracji społecznej, realizacja jego podstawowych celów aktywności, tak w obszarze integracji (reintegracji) społeczno-zawodowej, jak i na polu działalności służącej budowaniu zaplecza ekonomicznego, nie byłaby możliwa bez włączenia do współpracy różnych kategorii partnerów. Z tego powodu w badaniu uwzględniono rodzaj i charakter relacji z aktorami zewnętrznymi:

- a) z sektora publicznego. Zbadane zostały relacje z jednostkami samorządu terytorialnego szczebla lokalnego: gminą, powiatem i województwem i ich jednostkami organizacyjnymi. Określony został rodzaj i zakres podejmowanej współpracy (w obszarze finansowym i pozafinansowym), jej wpływ na powodzenie pracy CIS (w obszarze działań integracji społeczno-zawodowej, warunków kształtowania stabilnego środowiska organizacyjno-finansowego dla rozwoju CIS, tworzenia potencjalnych rynków zbytu dla produktów/usług wytwarzanych przez CIS), a także z drugiej strony wpływ na zdolności CIS w zakresie zmiany priorytetów oraz sposobów definiowania i rozwiązywania problemów społecznych w instytucjach publicznych;
- b) z sektora prywatnego. Zbadane zostały relacje z prywatnymi przedsiębiorcami lokalnymi, formy podejmowanej współpracy i ich wpływ na jakość świadczonych przez CIS usług w zakresie reintegracji społeczno-zawodowej (uczestnictwo w kształtowaniu i doskonaleniu umiejętności uczestników do podjęcia zatrudnienia na otwartym rynku pracy, wyznaczaniu kierunków działania CIS i dominujących form reintegracji zawodowej w odniesieniu do sytuacji na lokalnym rynku pracy) i roli w budowaniu zaplecza finansowego, w tym kształtowania rynków zbytu dla produktów wytwarzanych w CIS oraz zdolności kształtowania i zmiany świadomości społecznej na temat sytuacji i możliwości wsparcia osób wykluczonych;
- c) z sektora społecznego: organizacjami pozarządowymi, spółdzielniami (w tym socjalnymi). Zbadane zostały wzajemne relacje z wymienionymi aktorami społecznymi, w tym szczególnie ich wpływ na jakość świadczonych przez CIS usług (w obszarze reintegracji społeczno-zawodowej) i budowania zaplecza ekonomicznego oraz zmianę priorytetów lokalnych instytucji pomocy i integracji społecznej, a tym tworzenie platform wymiany informacji, wspólnych zespołów opiniotwórczych, itd.

3. Obszar organizacyjno-finansowy CIS

Stwierdzenie, że dla prawidłowego działania i rozwoju każdej instytucji znaczące jest określenie nie tylko właściwych ram prawnych, ale także stworzenie warunków stabilności organizacyjno-finansowej i kadrowej, wydaje się oczywiste. Jednak analizując wyniki badań ilościowych, które jasno wskazują na stosunkowo skomplikowaną sytuację kadrową, organizacyjną i finansową większości CIS-ów w Polsce, wyraźnie widać delikatność i jednocześnie znaczenie wspomnianej materii. Stąd też kolejny obszar niniejszej ekspertyzy ma na celu analizę następujących zagadnień:

1. Struktura źródeł finansowania działalności centrum integracji społecznej oraz jego zdolności, otwartości, stopnia przygotowania i skali działań w służących pozyskiwaniu środków z określonych źródeł finansowania, w tym ze:
 - środków publicznych, w tym pochodzących z funduszy europejskich (dotacji publicznych pochodzących od samorządu lokalnego: gminy, powiatu, województwa oraz od władz centralnych – np. z Funduszu Inicjatyw Obywatelskich pozostającego w gestii Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej);
 - prywatnych (od przedsiębiorców prywatnych i środowiska komercyjnego)
 - działalności własnej prowadzonej na mocy zapisów art. 9 Ustawy z dn. 13 czerwca 2003 roku o zatrudnieniu socjalnym, tj. działalności wytwórczej, usługowej i handlowej.
 2. Znaczenie środków finansowych pochodzących z poszczególnych źródeł finansowania dla zagwarantowania stabilności i płynności finansowej oraz utrzymania wysokiej jakości świadczonych usług i rozwoju wewnętrznego CIS (w tym doskonalenia zawodowego kadry oraz budowy zaplecza sprzętowego);
 3. Stopień stabilizacji i płynności finansowej polegającej na połączeniu działalności własnej CIS-u (działalność handlowa, usługowa i wytwórcza) z jednoczesnym finansowaniem ze środków zewnętrznych;
 4. Propozycje stałych źródeł finansowania według przedstawicieli badanego CIS, w tym znaczenie środków uzyskiwanych z działalności handlowej, usługowej i wytwórczej prowadzonej przez CIS;
 5. Źródła i rodzaj głównych problemów w obszarze finansowo-organizacyjnym z perspektywy danego CIS oraz sposoby i strategie ich rozwiązywania;
 6. Główne plany finansowe na najbliższy rok, w tym zmiany w zakresie struktury środków finansowych oraz zmiany związane z działalnością handlową, usługową i wytwórczą prowadzoną przez CIS;
 7. Zasób kadrowy CIS, w tym liczba i stopień przygotowania pracowników CIS do rodzaju świadczonych usług w zakresie reintegracji społeczno-zawodowej oraz prowadzenia działalności handlowej, usługowej i wytwórczej; realizacja charakteru socjalnego funkcji zatrudnieniowej CIS, tj. otwartość na zatrudnienie w CIS osób o trudniejszej sytuacji na rynku pracy⁷.
4. Zakorzenie w społeczności lokalnej oraz zdolność CIS do zaspokajania potrzeb tej społeczności

W tym obszarze badawczym założono z kolei analizę następujących zagadnień:

1. Dopasowanie prowadzonych przez CIS działań do warunków lokalnych (lokalnego rynku pracy, lokalnego rynku dóbr i usług, specyficznej sytuacji terytorialnej, itd.),
2. Rola CIS w rozwiązywaniu lokalnych problemów społecznych,
3. Rola CIS w działaniach mających na celu zmianę świadomości społecznej na temat dominujących problemów społecznych i osób nimi dotkniętych oraz znaczenie prowadzonych przez CIS działań w zakresie zmiany priorytetów i sposobów działania publicznych instytucji pomocy i integracji społecznej.

⁷ Z grup wykluczenia społecznego wymienionych w Ustawie o zatrudnieniu socjalnym, osób w wieku około emerytalnym „50+”, o niższych kwalifikacjach zawodowych, itd.

1.3 Zakres metodologiczny ekspertyzy

Ekspertyza „Centrum Integracji Społecznej (CIS) jako podmiot aktywnej polityki społecznej i przedsiębiorstwo społeczne” na zlecenie Zespołu ds. standardu CIS w ramach projektu systemowego 1.18 „Tworzenie i rozwijanie standardów usług pomocy i integracji społecznej”, zgodnie ze wstępnymi warunkami określonymi przez Zamawiającego, została przygotowana na podstawie wyników badania jakościowego – analizy indywidualnych przypadków (*case study*). Badaniem zostały objęte wybrane trzy centra integracji społecznej. Przy ich wyborze zastosowano zasadę maksymalnego zróżnicowania jednostek w odniesieniu do:

1. Otoczenia lokalnego, w którym działają wybrane centra integracji społecznej – wielkość miejscowości, najważniejsze problemy społeczno-ekonomiczne jednostki terytorialnej, w której działa CIS, sytuacja demograficzna, sytuacja na lokalnym rynku pracy i lokalnym rynku dóbr i usług;
2. Usytuowania względem jednostki prowadzącej centrum integracji społecznej w podziale na:
 - a) CIS prowadzony przez podmiot społeczny - lokalną organizację pozarządową,
 - b) CIS prowadzony przez podmiot publiczny⁸.

Poza wyżej wymienionymi kryteriami przy wyborze jednostek zastosowano jeszcze dodatkowe kryteria funkcjonalno-organizacyjne, które określono jako:

1. rozwój rozumiany jako poszerzanie działalności, określanie i stosowanie strategii długofalowego rozwoju, planowanie i stosowanie działań mających na celu poszerzenie wolumenu usług oraz podniesienie jakości świadczonych usług, dążenie do stabilności finansowej także przez dywersyfikację źródeł finansowania i poszerzanie działalności handlowej, usługowej i wytwórczej;
2. trwałość istnienia i działania podmiotu oraz jego zdolność do dopasowania do zmieniających się warunków organizacyjnych, finansowych i prawnych.

W oparciu o wyróżnione kryteria, wskutek doboru celowego próby, wytypowano do badania następujące centra integracji społecznej:

3. Centrum Integracji Społecznej we Wrocławiu (województwo dolnośląskie),
4. Centrum Integracji Społecznej CISPOL w Polanowicach pod Byczyną (województwo opolskie) oraz
5. Centrum Integracji Społecznej im. Jacka Kuronia w Bydgoszczy (województwo kujawsko-pomorskie).

Ze względu na wybraną tematykę ekspertyzy – „Centrum Integracji Społecznej (CIS) jako podmiot aktywnej polityki społecznej i przedsiębiorstwo społeczne”, należy w tym miejscu uściślić także rozumienie terminu „przedsiębiorstwo społeczne”.

⁸ Wzięto tu pod uwagę możliwą zmianę usytuowania względem jednostki prowadzącej CIS, która pojawiła się wskutek nowelizacji Ustawy o finansach publicznych w obszarze likwidacji gospodarstw pomocniczych (sierpień 2009 roku).

Z uwagi na fakt, że w Polsce nie funkcjonuje jedna formalna definicja przedsiębiorstwa społecznego, która wpisywałaby je w ramy prawne, w badaniu przeprowadzonym na potrzeby przygotowania niniejszej ekspertyzy posłużono się definicją operacyjną stworzoną przez Europejską Sieć Badawczą EMES (EMES Network) i zastosowaną z powodzeniem w innych badaniach ilościowych oraz jakościowych nad ekonomią (gospodarką) społeczną.⁹

Terenowe badania jakościowe w każdym z trzech Centrów Integracji Społecznej, których wyniki posłużyły do przygotowania ekspertyzy, zostały przeprowadzone w siedzibach jednostek okresie od 21 lutego do 1 marca 2011 roku.

W ramach badań terenowych 3 wytypowanych centrów zrealizowano indywidualne wywiady pogłębione (IDI) z przedstawicielami CIS-ów (kierownictwem, pracownikami odpowiedzialnymi za reintegrację zawodową, pracownikami finansów/księgowości) oraz z przedstawicielami instytucji i organizacji działających w lokalnym otoczeniu danego Centrum (z przedstawicielem samorządu lokalnego szczebla gminnego i powiatowego, przedstawicielem ośrodka pomocy społecznej lub/i powiatowego urzędu pracy).

⁹ Por. A. Ciepielewska, *Dobre praktyki polskiej gospodarki społecznej*, Warszawa, 2008; S. Nałęcz (red.), *Gospodarka społeczna w Polsce. Wyniki badań 2005-2007*, Warszawa, 2008.

2. Charakterystyka Centrum Integracji Społecznej we Wrocławiu (woj. dolnośląskie)

2.1 Obszar organizacyjno-finansowy CIS we Wrocławiu

Centrum Integracji Społecznej we Wrocławiu zostało powołane przez Prezydenta Wrocławia w listopadzie 2005 roku jako gospodarstwo pomocnicze Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej. Decyzja o utworzeniu jednostki przez organ samorządowy wynikała wówczas z otrzymania przez gminę Wrocław środków europejskich (z Europejskiego Funduszu Społecznego) na realizację projektu „Centrum Integracji Społecznej we Wrocławiu uzupełnieniem systemu pomocy bezrobotnym”. Brak zdecydowania lokalnych organizacji pozarządowych oraz ich niedostateczne zasoby sprzętowo-kadrowe, ostatecznie przesądził o realizacji projektu przez jednostkę umiejscowioną w strukturach publicznych – *„(...) w 2005 roku jak zrobiliśmy na poziomie gminy Wrocław rozeznanie, która organizacja pozarządowa mogłaby utworzyć centrum integracji społecznej, to okazało się, że takiej organizacji, która posiadałaby odpowiednie zasoby organizacyjne, logistyczne i kadrowe, nie ma”* (wypowiedź przedstawiciela samorządu lokalnego).

W związku z nowelizacją Ustawy o finansach publicznych z sierpnia 2009 roku przewidującą likwidację gospodarstw pomocniczych, wrocławskie Centrum Integracji Społecznej z dniem 1 stycznia 2011 roku, na podstawie Uchwały Rady Miejskiej z października 2010 roku, zmieniło formę organizacyjną na samorządowy zakład budżetowy podlegający bezpośrednio Departamentowi Spraw Społecznych Urzędu Miasta Wrocławia. Zmiana legislacyjna w przypadku opisywanego Centrum odnosiła się do formalnej zmiany formuły prawnej, ale co ważne i godne podkreślenia, nie naraziła jednostki na większe perturbacje organizacyjne i nie podważyła podstaw jej funkcjonowania. Zdaniem przedstawiciela CIS *„(...) dla nas po przekształceniu właściwie zasadniczo nic się nie zmieniło, nadal funkcjonujemy w strukturach miejskich, współpracujemy z podmiotami, z którymi współpracowaliśmy przed zmianą i w takim samym stopniu realizujemy zadania związane z reintegracją społeczno-zawodową osób wykluczonych”*. Mimo początkowego braku woli przekształcenia gospodarstwa pomocniczego w samorządowy zakład budżetowy ze strony radnych miejskich, którzy jak wielu przedstawicieli samorządu w innych częściach kraju biorą pod uwagę przede wszystkim rachunek ekonomiczny,¹⁰ Centrum przetrwało. Miało to związek z realizacją projektów współfinansowanych ze środków unijnych, których przerwanie wiązałoby się z koniecznością zwrotu do budżetu Państwa znacznych środków finansowych (około 1 mln złotych).

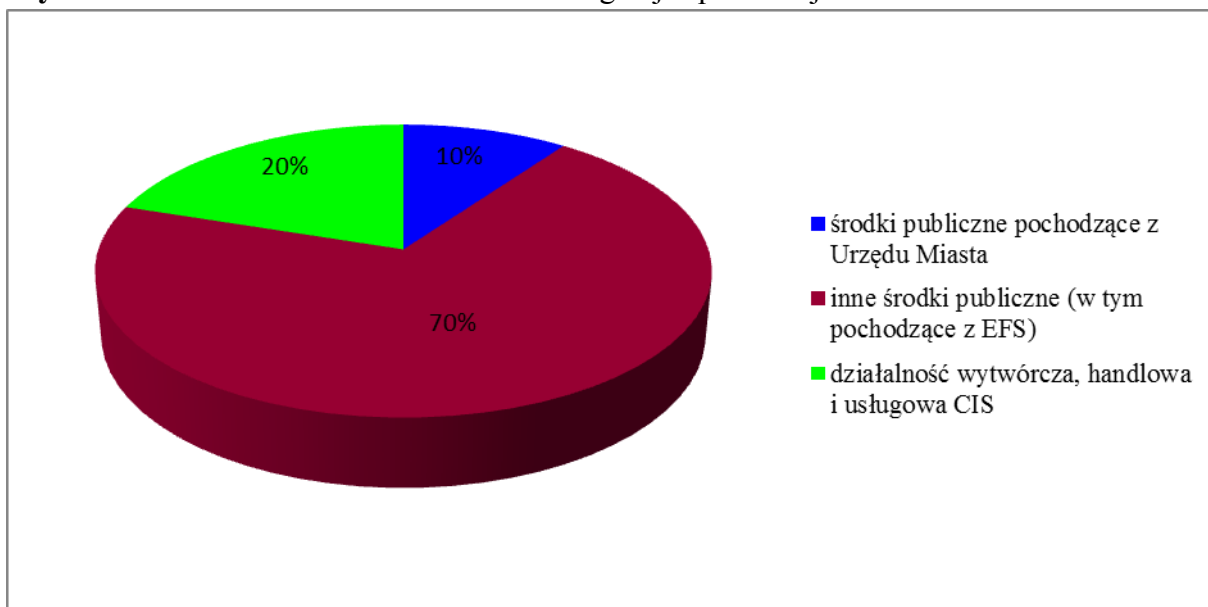
Centrum Integracji Społecznej, jak każde przedsiębiorstwo społeczne, łączy działalność w obszarze społecznym (reintegracja społeczno-zawodowa) z aktywnością ekonomiczną. Trzeba tu podkreślić, że w przypadku CIS-ów aktywność w obszarze

¹⁰ Przedstawiciele samorządu lokalnego często podkreślają, że działalność Centrów Integracji Społecznej jest kosztowna i mocno obciążająca lokalny budżet a ze względu na silne zindywidualizowanie stosowanych metod i form pracy z uczestnikami, skierowana jest do znacznie mniejszej liczby osób niż działania prowadzone przez Powiatowe Urzędy Pracy czy Ośrodki Pomocy Społecznej.

finansowym związana jest z dywersyfikacją źródeł finansowych i udanym połączeniem środków (dotacji) publicznych z działalnością własną, tj. działalnością wytwórczą, handlową i usługową prowadzoną przez CIS na podstawie art. 9 Ustawy z dn. 13 czerwca o zatrudnieniu socjalnym.

Głównym źródłem finansowania dla wrocławskiego Centrum są środki publiczne, przy czym pochodzą one z dwóch źródeł: z Urzędu Miasta Wrocławia z Miejskiego Programu Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych (10%) oraz środki europejskie (z Europejskiego Funduszu Społecznego z Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, Działanie I. Priorytet VI. i VII), które CIS otrzymuje na realizację zadań w obszarze reintegracji społeczno-zawodowej (70%). Znaczącym uzupełnieniem budżetu wrocławskiego CIS stanowiącym 1/5 budżetu są środki własne wypracowane dzięki prowadzonej działalności usługowej – strukturę budżetu przedstawia wykres nr 1.

Wykres nr 1. Struktura budżetu Centrum Integracji Społecznej we Wrocławiu

Źródło: opracowanie własne na podstawie wywiadu pogłębionego z przedstawicielami Centrum Integracji Społecznej we Wrocławiu.

W opisywanym Centrum Integracji Społecznej, jak zaznaczono wyżej, około 20% budżetu zasilane jest dzięki działalności usługowej prowadzonej na podstawie zapisów art. 9 Ustawy o zatrudnieniu socjalnym. Wybór rodzaju świadczonych usług podyktowany był kilkoma czynnikami:

1. był zbieżny z zasobami sprzętowymi pozostającymi w dyspozycji CIS, czyli z zapleczem sprzętowym i technicznym, którym dysponuje CIS prowadzący własne warsztaty/grupy robocze (było to brane pod uwagę przy wyznaczaniu działalności usługowej w obszarze usług remontowo-budowlanych, pielęgnacji terenów zielonych i uwzględnione w planach rozbudowania działalności usługowej o florystykę),
2. był zbieżny z zasobami kadrowymi CIS – ten czynnik był brany pod uwagę przy ustalaniu wszystkich rodzajów usług świadczonych przez CIS (w przypadku usług remontowo-budowlanych i florystycznych wiązało się z realizacją usług przez uczestników pod

nadzorem i przy wsparciu kadry CIS, w przypadku usług szkoleniowych zasoby kadrowe są jedynym czynnikiem decydującym o ich realizacji),

3. był związany z zapotrzebowaniem na określony rodzaj usług zgłaszanym przez odbiorców:
 - a) w przypadku świadczenia usług szkoleniowych przez inne podmioty publiczne podobnie jak CIS prowadzące działania w obszarze reintegracji społeczno-zawodowej i wsparcia osób zagrożonych wykluczeniem społecznym lub wykluczonych – instytucje pomocy społecznej (Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej) i służby zatrudnienia (Powiatowy Urząd Pracy),
 - b) w przypadku świadczenia usług florystycznych przez odbiorców indywidualnych (gospodarstwa domowe) lub instytucjonalnych (podmioty publiczne),
4. był zbieżny z możliwościami psychofizycznymi, zdolnościami i rzeczywistymi umiejętnościami czy też kwalifikacjami formalnymi uczestników CIS.

Każdy w wymienionych czynników przy wyborze rodzaju świadczonych usług w przypadku wrocławskiego Centrum miał jednakowe znaczenie ponieważ wiązał się ściśle z faktycznymi zdolnościami CIS do dostarczania usług wysokiej jakości.

CIS prowadzi działalność usługową od początku swojego istnienia, z przerwą w roku 2006 spowodowaną obowiązującymi wówczas niekorzystnymi przepisami prawnymi, zgodnie z którymi środki uzyskiwane z działalności wytwórczej, handlowej i usługowej prowadzonej przez CIS pomniejszałyby kwotę dotacji otrzymywanych z Europejskiego Funduszu Społecznego.

Od roku 2007 działalność usługowa została wznowiona i bez przerw prowadzona jest do chwili obecnej.

Od końca 2010 roku trwają intensywne prace zmierzające do poszerzenia wolumenu usług (powołanie nowego działu – Działu Usług w ramach struktury organizacyjnej CIS) o florystykę i pozyskiwanie większych zleceń z obszaru pielęgnacji terenów zielonych. Są to obszary, w których Centrum z powodzeniem może świadczyć usługi ze względu na odpowiednie zasoby sprzętowo-kadrowe oraz umiejętności i zdolności uczestników – *„(...) w tych dwóch obszarach mamy doświadczenie, a poza tym pod kątem naszych uczestników się one sprawdzą bo do prac florystycznych wybierzemy uczestników najbardziej utalentowanych a drobne prace fizyczne to oferta dla tej części naszych uczestników, którzy tylko to mogą wykonywać”* (wypowiedź pracownika CIS).

W opisywanym CIS działalność usługowa stanowi potwierdzenie dla założenia o tzw. podwójnym (społeczno-ekonomicznym) wymiarze działania przedsiębiorstwa społecznego:

1. wymiar „ekonomiczny” w przypadku CIS oznacza dążenie do dywersyfikacji źródeł finansowych, która dla podmiotu oznacza większą niezależność i stabilność finansową: *„(...) jesteśmy pewnego rodzaju firmą, mamy nowe strategie zarabiania, będziemy się starać w przestrzeni komercyjnej konkurować z firmami”* (wypowiedź pracownika CIS),
2. wymiar „społeczny” związany jest z realizacją przez CIS zadań z obszaru reintegracji zawodowej osób wykluczonych i stworzeniem uczestnikom środowiska „pracy kontrolowanej” – wykonywanej już nie tylko w celach szkoleniowych, ale stanowiącej

realizację usługi dla klienta zewnętrznego oceniającego wykonaną przez uczestników pracę, usługi wykonywanej w sposób „bezpieczny” dla odbiorcy - pod nadzorem i przy wsparciu kadry CIS (instruktorów zawodu): *„(...) widzimy, że kiedy nasi uczestnicy są zaangażowani w konkretne prace, które nie są tylko formą szkolenia, ale są wykonaniem konkretnej usługi dla konkretnego klienta, to spełnione jest zadanie aktywizacji zawodowej. Oni są postawieni w sytuacji pracownika, mają wykonać zadanie od A do Z i jest to dla nich bardzo dobry sprawdzian umiejętności zawodowych nabywanych w Centrum”* (wypowiedź pracownika CIS).

Głównym problemem w prowadzeniu działalności usługowej przez wrocławski CIS nie jest, jak z pozoru można by sądzić, wyłącznie brak dostatecznej liczby zleceń, ale przede wszystkim czynnik ludzki. Centrum Integracji Społecznej to podmiot, z usług którego, z założenia i zgodnie z zapisami ustawowymi (Ustawy z dn. 13 czerwca 2003 roku o zatrudnieniu socjalnym), powinny korzystać osoby zagrożone wykluczeniem społecznym, a więc grupy które na rynku pracy mają mniejszą zdolność do pozyskania i utrzymania zatrudnienia. Nie chodzi tu wyłącznie o niższe kwalifikacje zawodowe czy mniejsze doświadczenie na rynku pracy, ale przede wszystkim o inny system wartości, w którym praca zawodowa nie zawsze zajmuje jedno z czołowych miejsc. Długoletnie pozostawanie w stanie bierności zawodowej i bezczynności, bez konieczności realizacji obowiązków pracowniczych, rozregulowuje także codzienne życie¹¹ w sposób zasadniczy rzutując później na możliwości i chęć aktywności na rynku pracy. W takich wywiadów pogłębionych w CIS wielokrotnie podkreślano, że to paradoksalnie właśnie „człowiek” może okazać się najsłabszym ogniwem w działalności usługowej: *„nasz uczestnik nie jest tak wydajny jak pracownicy w firmach komercyjnych i musimy to brać pod uwagę przy określaniu kierunków działalności usługowej oraz później przy realizacji konkretnych usług. Nie jest sztuką wzięcie dużej liczby zleceń, sztuką jest ich realizacja na wysokim poziomie i zgodnie z naszymi CIS”* (wypowiedź pracownika CIS).

Głównymi odbiorcami działalności usługowej wrocławskiego Centrum są klienci instytucjonalni, przede wszystkim inne podmioty publiczne działające w obszarze reintegracji społeczno-zawodowej i wsparcia osób zagrożonych wykluczeniem społecznym (wykluczonych) – instytucje pomocy i integracji społecznej: Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej (MOPS), instytucje penitencjarne: Zakład Karny i Areszt Śledczy oraz w znacznie mniejszym stopniu, publiczne służby zatrudnienia: Powiatowy Urząd Pracy (PUP). Korzystają one z usług remontowo-budowlanych (np. w mieszkaniach klientów MOPS-u, w budynkach instytucji) oraz szkoleń organizowanych przez CIS i przeznaczonych dla podopiecznych (klientów) wymienionych instytucji: *„szkolenia na rzecz MOPS-u są dla takich samych klientów jak my mamy w CIS. Poza tym MOPS jest beneficjentem jednego z projektów systemowych i my jako CIS na zlecenie MOPS-u realizujemy szkolenia komputerowe, budowlane oraz różnego rodzaju szkolenia z wpisaną rozbudową umiejętności*

¹¹ Na niekontrolowane i bezcelowe spędzanie czasu przez osoby zaczynających uczestnictwo w CIS wskazują pracownicy CIS – *„(...) przez wiele lat ci ludzie byli niczym nie skrepowani, nic nie musieli, czy poszli spać w południe, czy zostali dłużej na imprezie upijając się, to nie miało większego znaczenia bo i tak się niewiele w ich życiu działo”* (wypowiedź pracownika CIS).

miękkich” (wypowiedź Kierownika CIS); „(...) *tam gdzie są uczestnicy z grup wykluczenia społecznego we Wrocławiu, to już wiadomo, że my takie szkolenia realizujemy i robimy to dobrze*” (wypowiedź pracownika CIS). W znacznie mniejszym zakresie z usług CIS korzystają odbiorcy indywidualni (gospodarstwa domowe), chociaż planowana na najbliższą przyszłość rozbudowa portfela usług o florystykę zakłada otwarcie przede wszystkim na klienta indywidualnego: „*myślimy o pójściu w kierunku florystyki, kwiaciarni ponieważ mamy doskonałych instruktorów oraz wiedzę jak działa konkurencja bo mamy staże dla uczestników we wrocławskich kwiaciarniach. Jest to rynek, który się tutaj bardzo intensywnie rozwija. Możemy też oprócz punktu sprzedaży bezpośredniej zorganizować sprzedaż internetową. Plusem rozszerzenia działalności w tym kierunku jest możliwość zwiększenia aktywności w zakresie reintegracji społeczno-zawodowej bo na bazie kwiaciarni moglibyśmy kształcić w różnych zawodach, nie tylko florysty, ale też pracowników administracyjno-biurowych, kierowców*” (wypowiedź pracownika CIS).

Z informacji przekazanych przez Centrum wynika, że środki finansowe pozostające w dyspozycji CIS są raczej wystarczające. Z wyjątkiem roku 2008 kiedy zakończyła się realizacja projektu współfinansowanego ze środków EFS w pierwszej perspektywie finansowej, a realizacja kolejnego stała pod znakiem zapytania, CIS nie przeżywał większych perturbacji finansowych zagrażających podstawom jego funkcjonowania lub wymuszającym ograniczenie prowadzonych działań (np. związanym z koniecznością zmniejszenia liczby przyjmowanych uczestników). Niemniej jednak dążenie do stabilności finansowej i jak największej finansowej autonomii, także i tutaj jest wyraźnie widoczne i logiczne bo zapewniające bezpieczeństwo organizacyjne i funkcjonalne. Biorąc pod uwagę to dążenie, rozbudowa sektora usług wydaje się jak najbardziej kierunkiem właściwym i przyszłościowym, chociaż jak podkreślają pracownicy CIS, na pewno ani w najbliższej przyszłości, ani w dłuższej perspektywie czasowej, sama tylko działalność usługowa w żaden sposób nie jest w stanie zapewnić stabilności i płynności finansowej – „*największy wpływ na stabilność finansową CIS ma Europejski Fundusz Społeczny, bez niego byśmy nie funkcjonowali ani też nie powstał bo CIS powstał tylko dlatego, że w 2005 roku wygraliśmy konkurs organizowany przez MPiPS*” (wypowiedź Kierownika CIS). Działalność usługowa jest na pewno w opinii kadry CIS doskonałym uzupełnieniem pozostałych źródeł finansowania, środki można przeznaczyć na cele, których z innych – publicznych środków (czy to budżetu gminy czy EFS) finansować zgodnie z przepisami prawnymi, nie można, jak np. wydatki związane z modernizacją zaplecza sprzętowego (w tym pracowni komputerowych), których nie ujęto w realizowanych projektach europejskich. Stabilność finansową zapewniają przede wszystkim środki publiczne, niemniej jednak środki z działalności własnej CIS (usługowej) pozwalają podnieść komfort pracy kadry CIS oraz gwarantują nabywanie nowych umiejętności zawodowych uczestnikom centrum (zakupy sprzętu, narzędzi, modernizacja zaplecza technicznego).

Struktura źródeł finansowania w najbliższym czasie nie powinna ulec we wrocławskim Centrum zasadniczej zmianie. Planowana rozbudowa sektora usług o florystykę i pielęgnację terenów zielonych, może nieznacznie podnieść udział środków z działalności własnej CIS, jednak zdaniem Kierownika Centrum, jednostce zależy przede wszystkim na tym żeby utrzymać obecne proporcje. Udział środków z działalności usługowej może się jednak zwiększyć w następnej perspektywie finansowej, tj. po 2013 roku, w związku ze

spodziewanym zmniejszeniem środków ze źródeł europejskich oraz potencjalnym utrzymaniem skomplikowanej sytuacji finansów publicznych, która przekłada się z poziomu centralnego na samorządy, w tym w zakresie możliwości finansowania zadań własnych: „(...) jak będzie mniej środków z EFS to musimy pilnować, żeby coś nam tę lukę zapełniło, ale mimo wszystko na pewno nie spodziewamy się aż tak znaczącej roli środków z działalności usługowej”, „(...) w obecnej trudnej sytuacji budżetowej gminy, która w najbliższym czasie może nie ulec zasadniczym zmianom, ja także uważam, że nieporozumieniem byłoby gdybyśmy musieli być utrzymywani ze środków gminy w 100%, dlatego sami musimy także zadbać o własny budżet” (Kierownik CIS).

2.2 Reintegracja społeczno-zawodowa CIS we Wrocławiu

Wrocławskie Centrum Integracji Społecznej prowadzi rozbudowaną aktywność w obszarze reintegracji społeczno-zawodowej uczestników. Przy ustalaniu kierunku reintegracji zawodowej są brane pod uwagę następujące czynniki (w kolejności od mającego największe znaczenie):

1. rozpoznanie zapotrzebowania lokalnych pracodawców (przedsiębiorców): „(...) przede wszystkim bierzemy pod uwagę zapotrzebowanie pracodawców na pracowników w danych branżach. Jeśli by nie było zapotrzebowania, to my nie szkolimy w próżnię. Mamy podpisane porozumienia z pracodawcami, z którymi współpracujemy w obszarze reintegracji zawodowej ale też ciągle poszukujemy nowych, którzy planują zwiększenie zatrudnienia w najbliższym czasie i pytamy pod jakie zawody” (wypowiedź Kierownika CIS),
2. analiza możliwości uczestników oraz ich kwalifikacje, umiejętności i oczekiwania: „(...) nie jesteśmy uniwersytetem ani nie organizujemy studiów podyplomowych i nasze branże, w których się poruszamy są ograniczone, począwszy od prostych prac fizycznych do prac średnich biurowych” (wypowiedź pracownika CIS),
3. dostęp do zleceń jednostek samorządu terytorialnego i ich jednostek organizacyjnych – wprawdzie nie jest to czynnik decydujący, ale ma znaczenie zwłaszcza przy niektórych formach reintegracji zawodowej – organizacji warsztatów/grup roboczych, zwłaszcza w przypadku warsztatu remontowo-budowlanego czy planowanej rozbudowy warsztatu bukociarsko-florystycznego,
4. dostępne zasoby sprzętowo-kadrowe, które ze względu na stosunkowo wysoką zdolność opisywanej jednostki do pozyskiwania środków ze źródeł zewnętrznych (przede wszystkim EFS) gwarantujących możliwość zlecenia firmie (instytucji, organizacji) zewnętrznej realizacji danego zadania (przeprowadzenia szkolenia, kursu, zorganizowania warsztatu), zajmują ostatnie miejsce. „(...) zasoby lokalowe, sprzętowe i kadrowe są najmniej ważne bo jak sami nie jesteśmy w stanie przeprowadzić jakiegoś kursu to możemy rozpisać projekt i zlecić komuś. Nie jesteśmy skansenem, który ma trzy pracownice na krzyż i skupia się tylko na tym co sam posiada” (wypowiedź pracownika CIS).

Na uwagę zasługuje aktywność opisywanego CIS w zakresie dostosowania profilu zawodowego absolwentów do potrzeb i nisz lokalnego rynku dóbr i usług i sytuacji na rynku

pracy. Przygotowanie szczegółowej diagnozy lokalnego popytu na dobra i usługi i rynku pracy na podstawie analizy dostępnych ofert pracy i wyników badań (we współpracy ze służbami zatrudnienia – Powiatowym Urzędem Pracy i Dolnośląskim Wojewódzkim Urzędem Pracy) stanowi punkt wyjścia do dalszego procedowania w zakresie uruchamiania warsztatów czy szkoleń.

Wrocławskie Centrum Integracji Społecznej realizuje zapisy art. 12 ust 4 Ustawy o zatrudnieniu socjalnym dotyczące ustalenia Indywidualnego Planu Zatrudnienia Socjalnego (IPZS). W jego ustaleniu biorą udział: pracownik socjalny, który przeprowadza rozmowę wstępną z uczestnikiem diagnozując jego sytuację społeczną, doradca zawodowy wskazujący właściwy profil grupy zawodowej lub rodzaj szkoleń zawodowych najodpowiedniejszych dla danego uczestnika, psycholog, kierownik CIS oraz uczestnik, który ostatecznie dokonuje wyboru grupy zawodowej i kursu zawodowego. Rola uczestnika w tworzeniu IPZS w Centrum Integracji Społecznej we Wrocławiu jest znaczna ponieważ to jego oczekiwania, chęci a często jak podkreślają doradcy zawodowi we Wrocławiu, także marzenia mają wpływ na to, co potem zostanie ustalone i realizowane przez resztę pobytu w Centrum. Trzeba tu jednak zaznaczyć, że oczekiwania uczestnika konfrontowane są z rzeczywistością i poddawane weryfikacji o charakterystyce „studium wykonalności”, które opracowują doradcy zawodowi i psycholog ponieważ „(...) czasami uczestnika trzeba przekonać, że na początku staż lub wolontariat jest najlepszy żeby potem uzyskać pracę bo część z naszych uczestników ma zbyt duże wyobrażenie na temat tego, co może swojemu pracodawcy zaoferować, z drugiej strony są inni, którzy deprecjonują swoją wiedzę, umiejętności i doświadczenia i trzeba pomóc im to wyobrażenie o sobie wzmocnić” (wypowiedź pracownika CIS).

Centrum Integracji Społecznej we Wrocławiu realizuje wszystkie wymienione w Ustawie z dn. 13 czerwca 2003 roku o zatrudnieniu socjalnym formy reintegracji zawodowej. Są to:

1. praktyczna nauka zawodu (nabycie nowych umiejętności zawodowych lub przyuczenie do zawodu) – realizowana w formie następujących warsztatów zawodowych/ grup roboczych:
 - a) warsztat pielęgnacji terenów zielonych zamiennie lub równoległe z warsztatem bukiciarza-florysty,
 - b) warsztat poligraficzny – punkt małej poligrafii (obsługa maszyn cyfrowych małej poligrafii, przygotowanie materiałów informacyjnych),
 - c) warsztat remontowo-budowlany,
 - d) warsztat opiekuńczo-pielęgnacyjny, opieka nad osobami zależnymi,
 - e) warsztat pracownika administracyjno-biurowego (prowadzenie warsztatu zlecone przez CIS firmie zewnętrznej),
2. przekwalifikowanie lub podwyższenie kwalifikacji zawodowych (szkolenia, kursy zawodowe) takie jak: kurs komputerowy, kurs operatora wózków widłowych, kurs administracyjno-biurowy, kurs przedsiębiorczości,
3. nabycie umiejętności samodzielnego i skutecznego uzyskiwania pracy realizuje się przez: grupowe zajęcia na temat metod poszukiwania pracy, ćwiczenie umiejętności pisania CV,

podania o pracę, uczestniczenia w rozmowie kwalifikacyjnej, itd., indywidualną pracę (konsultacje) u doradcy zawodowego oraz przekazywanie ofert pracy,

4. przygotowanie do podjęcia zatrudnienia na otwartym rynku pracy/ u pracodawcy za zasadzie zatrudnienia wspieranego/ w spółdzielni socjalnej: podstawowymi formami z tego zakresu są zajęcia teoretyczne na temat prawa pracy, przedsiębiorczości, kursy księgowości, zarządzania czy założenia spółdzielni socjalnej (także prowadzone przez praktyków czy organizowanie wizyt studyjnych do wybranych spółdzielni socjalnych z terenu Dolnego Śląska) oraz blok praktyczny związany z organizowaniem trwających 3 miesiące praktyk/staży u lokalnych pracodawców. Praktyki dają uczestnikom możliwość poznania środowiska pracy, sprawdzenia umiejętności nabytych w Centrum oraz zapewniają zaświadczenie o odbyciu stażu, które potem przy poszukiwaniu zatrudnienia na rynku pracy stanowić może list referencyjny absolwenta CIS. W wielu przypadkach praktyki u pracodawcy kończą się też zatrudnieniem absolwenta, czyli stanowią etap wstępny i okres próbny dla potencjalnego pracownika.

Wrocławskie Centrum Integracji Społecznej przykładą dużą wagę do poświadczenia formalnego umiejętności/ kwalifikacji absolwentów. Wydawane przez CIS lub firmę zewnętrzną zaświadczenia o ukończeniu danego kursu lub odbyciu stażu u pracodawcy, stanowią dodatkowy atut absolwenta CIS poszukującego zatrudnienia po zakończeniu uczestnictwa w Centrum.

Zgodnie z monitoringiem losów absolwentów CIS prowadzonych przez jednostkę skuteczność działań reintegracyjnych oceniana jest na poziomie 30-40% w okresie do 6 miesięcy po zakończeniu uczestnictwa. Ocena skuteczności w dłuższej perspektywie czasowej, przy wykorzystaniu metod stosowanych przez wrocławskie Centrum, takich jak: kontakt mailowy i telefoniczny, wskazuje na nieco niższy wskaźnik, chociaż zdaniem pracowników CIS, nie odbiega on drastycznie od wskaźnika wyjściowego, tzn. ustalonego dla pierwszego półrocza po zakończeniu uczestnictwa w CIS.

2.3 Relacje wrocławskiego CIS z otoczeniem zewnętrznym

Realizacja przez Centrum Integracji Społecznej usług, zarówno w obszarze reintegracji społeczno-zawodowej, jak i usług w ramach działalności wytwórczej, handlowej i usługowej, jak w przypadku innych podmiotów ekonomii społecznej, nie byłaby możliwa bez współpracy z organizacjami/instytucjami zewnętrznymi.

W toku przeprowadzonego badania ustalono, że wrocławskie Centrum współpracuje z następującymi aktorami zewnętrznymi:

- 1.** Współpraca z jednostkami samorządu terytorialnego i jednostkami organizacyjnymi samorządu terytorialnego:
 - a) Gminą i jej jednostkami organizacyjnymi:

- w zakresie finansowania działalności Centrum, czyli udzielania dotacji ze środków własnych gminy przeznaczonych na realizację gminnego programu profilaktyki i rozwiązywania problemów alkoholowych,
 - w zakresie usług świadczonych przez CIS w ramach działalności usługowej realizowanej zgodnie z zapisami Ustawy o zatrudnieniu socjalnym: zakup usług szkoleniowych i remontowo-budowlanych przez MOPS, Zakład Karny, Areszt Śledczy,
 - udostępniania przez gminę lokalu/pomieszczeń dla CIS,
 - kierowania do CIS uczestników przez Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej
- b) powiatem i jego jednostki organizacyjnymi:
- Powiatowym Urzędem Pracy: w zakresie współpracy w obszarze finansowym – refundacji wypłaconych uczestnikom świadczeń integracyjnych i pozafinansowym – wnioskowanie o skierowanie osoby do uczestnictwa w CIS, w zakresie przekazywania ofert pracy, zakupu usług szkoleniowych prowadzonych w ramach działalności usługowej oraz przy opracowywaniu przez CIS diagnozy lokalnego rynku pracy dokonywanej przed uruchomieniem poszczególnych typów warsztatów czy szkoleń z zakresu reintegracji zawodowej,
- c) Województwem: Dolnośląskim Wojewódzkim Urzędem Pracy (WDUP) – współpraca w obszarze finansowym w zakresie realizacji przez CIS projektów współfinansowanych ze środków europejskich, których dysponentem (Instytucją Zarządzającą) w województwie dolnośląskim jest właśnie WDUP,
- 2.** współpraca z lokalnymi przedsiębiorcami. Przebiega ona dwutorowo. Po pierwsze obejmuje obszar reintegracji zawodowej i realizowanych w jej ramach staży i praktyk zawodowych. Wówczas przedsiębiorca występuje w roli potencjalnego pracodawcy zatrudniającego absolwentów CIS. Po drugie pracodawcy należą do grona odbiorców usług świadczonych przez Centrum w ramach działalności usługowej: usług remontowo-budowlanych, porządkowych i pielęgnacji terenów zielonych. Biorąc pod uwagę proporcje obu obszarów, to zdaniem pracowników wrocławskiego CIS, w pierwszym obszarze jest to ok. 70% aktywności, w drugim około 30%.

Należy w tym miejscu zaznaczyć, że nawiązanie a potem utrzymanie pozytywnych relacji ze wszystkim aktorami zewnętrznymi, którzy zostali wskazani powyżej w sposób bezpośredni przekłada się na zwiększenie w budżecie jednostki roli środków pochodzących z działalności usługowej. Wskazane podmioty są bowiem odbiorcami (klientami) usług świadczonych przez CIS – jak w przypadku Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej, Powiatowego Urzędu Pracy, Zakładu Karnego, Aresztu Śledczego czy lokalnych pracodawców (w mniejszym zakresie), a w najbliższej przyszłości, z uwagi na pozytywną opinię przedstawicieli wymienionych podmiotów na temat jakości usług CIS i poszerzanie wolumenu usług CIS (tak pod względem rodzaju jak i zakresu) współpraca w zakresie zakupu świadczonych przez Centrum usług może tylko ulec zacieśnieniu wzmacniając pozycję rynkową CIS i dywersyfikując źródła finansowania jednostki.

2.4 Zakorzenie CIS we Wrocławiu w społeczności lokalnej oraz zdolność do rozwiązywania lokalnych problemów społecznych

Zdaniem przedstawicieli samorządu terytorialnego we Wrocławiu, podobnie jak w innych dużych miastach w kraju (Warszawie, Poznaniu, Krakowie), dominującym problemem społecznym nie jest skala zjawiska bezrobocia, ale jego charakter. Trzeba mieć na uwadze, że stopa bezrobocia we Wrocławiu w 2009 roku kształtowała się na poziomie 5% i nie wykazywała tendencji do znaczących wahań od kilku lat. Jednak aż 24,1% bezrobotnych stanowiły osoby pozostające bez pracy dłużej niż rok.¹² To właśnie zjawisko bezrobocia długookresowego, połączonego z szeroką ekskluzją społeczną, stanowi główny problem społeczny Wrocławia i jednocześnie określa rodzaj i kierunek działań podejmowanych przez tutejsze Centrum Integracji Społecznej. Jak podkreśla Kierownik Centrum *„w tak dużej aglomeracji jak Wrocław głównym problemem związanym z osobami, którym możemy pomóc jest dziedziczenie biedy i brak aktywności a raczej ich wyuczona aktywność i liczne działania w poszukiwaniu źródeł niezarobkowych. Takie negatywne wzorce się dziedziczy, to są osoby o bardzo niskich kwalifikacjach formalnych i praktycznych, żyjące z dnia na dzień albo wyznaczające sobie bardzo krótką perspektywę czasową na działanie”*. W przypadku wielu uczestników wrocławskiego CIS problemem nie jest wyłącznie brak kwalifikacji zawodowych, ale często obniżenie standardów dotyczących pracy zawodowej spowodowane wieloletnim pozostawaniem poza rynkiem pracy. Bez kompleksowego wsparcia – przede wszystkim najpierw w zakresie reintegracji społecznej powrót takich osób na rynek pracy jest praktycznie niemożliwy. Dlatego wcześniejsze korzystanie z oferty innych instytucji – instytucji pomocy społecznej (MOPS) i służb zatrudnienia (PUP) okazało się niewystarczające. Wypłacanie zasiłków lub kierowanie na kolejne kursy zawodowe czy szkolenia podnoszące kwalifikacje formalne, bez wielokierunkowej pomocy psychologicznej, pozwalającej nabyć umiejętność samodzielnego rozwiązywania problemów i przede wszystkim zaktywizować osoby oduczając od postawy bierności i wyuczonej bezradności, okazuje się nieskuteczne a często nawet przeciwnie skuteczne. Centrum Integracji Społecznej mając na uwadze charakter bezrobocia na terenie, na którym działa prowadzi szerokie działania z zakresu reintegracji społecznej i zawodowej otaczając swoich uczestników, ale nierzadko także członków ich rodzin kompleksowym programem wsparcia.

Po kilku latach działalności, CIS wpłynął także na zmianę priorytetów w publicznych instytucjach pomocy i integracji społecznej we Wrocławiu. O ile wcześniej dominował pogląd, że w przypadku części klientów pomocy społecznej jedynym rozwiązaniem jest wypłacanie zasiłków, o tyle obecnie pracownicy MOPS-u zdają sobie sprawę z tego, że wsparcie wielokierunkowe, wraz ze wzmocnieniem psychologicznym i osobowościowym, jest w stanie zintegrować społecznie nawet wieloletnich klientów pomocy społecznej. Jak podkreśla pracownik MOPS: *„(...) ja jestem pod naprawdę dużym wrażeniem pracy CIS. Czasami spotykam ludzi, z którymi miałam do czynienia przez wiele lat i widzę ogromne zmiany jakie w nich zaszły. Do CIS trafiają bardzo trudni uczestnicy, kompletnie nieprzygotowani do życia i trzeba z nimi zaczynać pracę od bardzo podstawowych*

¹² Dane statystyczne na podstawie Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego.

umiejętności. Obserwuję po naszych klientach, że osoby które są długotrwale bezrobotne są całkowicie bezradne życiowo i mają często zaburzone funkcje rodzinne. Ale widać po nich efekty pobytu w CIS – zmienia się wygląd zewnętrzny tych osób, sposób zachowania, sposób myślenia, forma komunikacji” (wypowiedź pracownika MOPS).

Innym przykładem zmiany priorytetów w publicznych instytucjach pomocy i integracji społecznej dzięki działalności CIS na terenie Wrocławia jest coraz powszechniejsze korzystanie przez te instytucje (MOPS) ze szkoleń organizowanych przez CIS i prowadzonych w ramach działalności wytwórczej, handlowej i usługowej a skierowanych do klientów MOPS-u.

Zmieniło się także podejście do CIS przedstawicielei lokalnych elit politycznych. O ile na początku przeważało postrzeganie Centrum przede wszystkim przez pryzmat generowanych kosztów, co rzutowało na opinie podważające celowość podejmowanych przez CIS działań wobec działań prowadzonych przez PUP i MOPS na rzecz tych samych grup klientów, o tyle po pięciu latach od powstania, wyraźnie słyszalne są głosy o wpisaniu na stałe CIS w mapę społeczną Wrocławia. Zdaniem przedstawiciela samorządu „(...) mimo wszystko Centrum Integracji Społecznej to jednostka, która swoim zasięgiem obejmuje bardzo niewielką liczbę osób, zwłaszcza w porównaniu z Miejskim Ośrodkiem Pomocy Społecznej czy Powiatowym Urzędem Pracy. Natomiast na jej funkcjonowanie potrzeba stosunkowo wysokich nakładów finansowych. To na pewno było przyczyną pewnych wątpliwości towarzyszących początkom działania CIS. Teraz, w 2011 roku, widać, że Centrum przywraca rynkowi pracy osoby, wobec których nie skutkowały inne formy wsparcia, co odciąża system. Sam CIS natomiast także nie jest biernym odbiorcą finansowania z budżetu gminy, ale też wykazuje dużą aktywność organizacyjną jeśli chodzi o pozyskiwanie środków – realizuje projekty współfinansowane z EFS oraz prowadzi działalność usługową, np. szkoleniową dla innych instytucji publicznych, która zresztą cieszy się we Wrocławiu dobrą opinią”.

3. Charakterystyka Centrum Integracji Społecznej CISPOL w Polanowicach pod Byczyną (woj. opolskie)

3.1 Obszar organizacyjno-finansowy CIS w Polanowicach

Centrum Integracji Społecznej w Polanowicach pod Byczyną w województwie opolskim powstało na mocy Zarządzenia Burmistrza Byczyny 31 grudnia 2004 roku jako gospodarstwo pomocnicze Urzędu Miasta, a następnie od 2007 roku funkcjonowało jako gospodarstwo pomocnicze Ośrodka Pomocy Społecznej. Decyzja o założeniu Centrum wynikała z chęci kompleksowego wsparcia i aktywizacji zawodowej osób pozostających poza rynkiem pracy, zwłaszcza należących do grupy długotrwale bezrobotnych, co w dłuższej perspektywie oznaczałoby dla gminy możliwość dokonania racjonalizacji wydatków publicznych przeznaczanych na pomoc społeczną. Zdaniem przedstawicieli samorządu gminnego: *„przede wszystkim chodziło o bezpośrednie korzyści dla samych uczestników. W CIS jest zasilek integracyjny, który osoby otrzymują za to, że są uczestnikami, że starają się wyjść z tego problemu jaki sami sobie stworzyli czy im życie stworzyło. Jesteśmy społeczeństwem niezamożnym, każda złotówka jest dla nas ważna. Stąd decyzja o utworzeniu CIS – po to, żeby finansowo pomóc tym ludziom. Z drugiej strony CIS miał zmniejszyć problemy finansowe gminy - chodzi tutaj przede wszystkim o świadczenia wypłacane naszym podopiecznym przez Ośrodek Pomocy Społecznej i w konsekwencji usamodzielnienie się, aby stali się pełnoprawnymi obywatelami naszej gminy, takimi którzy nie tylko korzystają z budżetu gminy, ale również świadczą pracę na rzecz gminy”*.

W momencie tworzenia CIS głównym problemem społecznym w gminie Byczyna było zjawisko bezrobocia, w tym także bezrobocia długookresowego. Zgodnie z danymi z Banku Danych Lokalnych (BDL) Głównego Urzędu Statystycznego (GUS) w 2004 roku, czyli w czasie kiedy zapadała decyzja o utworzeniu Centrum, stopa bezrobocia rejestrowanego wynosiła 24,3%, z tego aż 46% osób bezrobotnych pozostawało poza rynkiem pracy w okresie dłuższym niż rok. Jak podkreśla Kierownik CIS *„gmina Byczyna to 23 sołectwa, w większości wioski po byłych PGR-ach, które zamieszkują osoby z doświadczeniem jeszcze z gospodarstw rolnych z czasów PRL, najczęściej z wykształceniem podstawowym i silnym zakorzenionym przeświadczeniem, że dla nich nie ma pracy. Ta skala zjawiska znacznie podnosiła koszty pomocy społecznej bo w miejsce jakichkolwiek działań własnych pojawiała się bierność i czekanie na zasilek najpierw z PUP, potem z OPS”*.

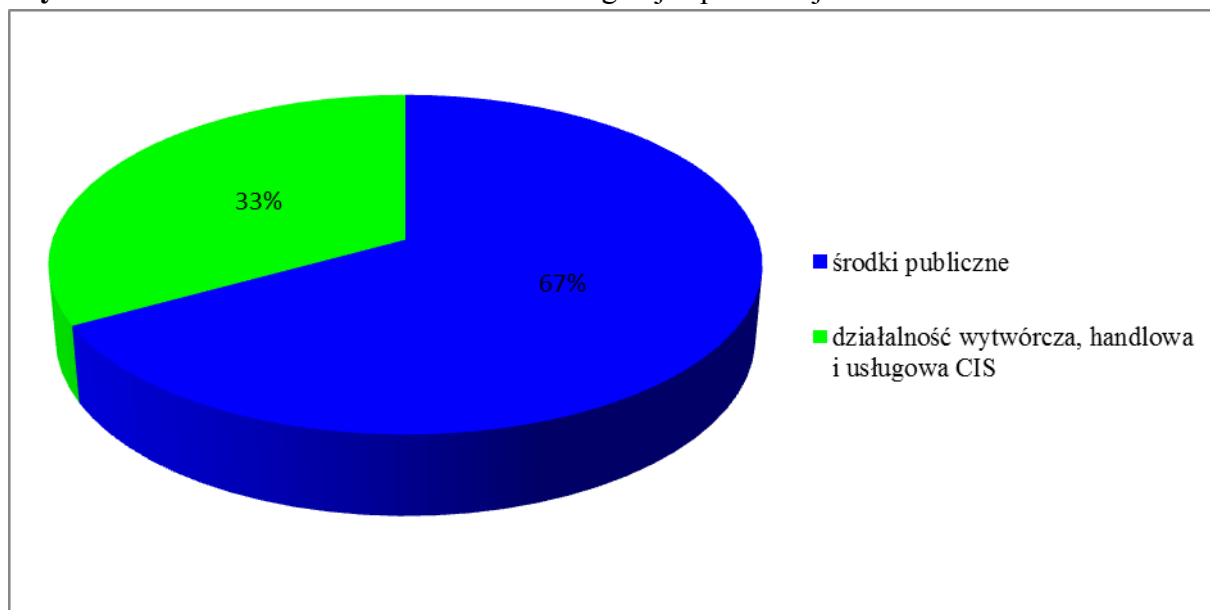
W związku z nowelizacją Ustawy o finansach publicznych z sierpnia 2009 roku przewidującą likwidację gospodarstw pomocniczych, Centrum Integracji Społecznej w Polanowicach pod Byczyną z dniem 1 stycznia 2011 roku, na podstawie Uchwały Rady Gminy, zmieniło formę organizacyjną na samorządowy zakład budżetowy podlegający bezpośrednio Urzędowi Gminy Byczyna. Zmiana legislacyjna w przypadku opisywanego Centrum odnosiła się jedynie do formalnej zmiany formuły prawnej, ale w żaden sposób, nie naraziła jednostki na trudności organizacyjne i nie podważyła podstaw jej funkcjonowania. Zdaniem przedstawiciela CIS *„najwięcej pracy było z samą likwidacją. Okres od 31*

października do 31 grudnia 2010 roku był dla nas okresem likwidacji, co oznaczało zamknięcie wszystkich ksiąg rachunkowych, a potem przekształcenie w inną jednostkę. Najważniejsze jest to, że nasz główny cel – reintegracja społeczno-zawodowa osób wykluczonych nie zmieniła się, nie zabrakło nam środków na realizowane działania i nie musieliśmy przerywać programu”.

Polanowickie Centrum Integracji Społecznej, jak inne przedsiębiorstwa społeczne, łączy działalność w obszarze społecznym (reintegracja społeczno-zawodowa) z aktywnością ekonomiczną. Tak jak w przypadku pozostałych centrów będących przedmiotem niniejszej ekspertyzy, także i tutaj aktywność w obszarze finansowym związana jest z dywersyfikacją źródeł finansowych i udanym połączeniem wykorzystywania środków (dotacji) publicznych z działalnością własną, tj. działalnością wytwórczą, handlową lub usługową prowadzoną przez Polanowicki CIS na podstawie art. 9 Ustawy z dn. 13 czerwca o zatrudnieniu socjalnym.

Głównym źródłem finansowania dla opisywanego Centrum są środki publiczne, przy czym pochodzą one z dwóch źródeł: z Urzędu Gminy Byczyna z Gminnego Programu Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych oraz środki europejskie (z Europejskiego Funduszu Społecznego z Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, Działanie I. Priorytet VI. i VII), które CIS otrzymuje na realizację zadań w obszarze reintegracji społeczno-zawodowej. Ze względu jednak na niewielki udział środków pochodzących z EFS (do 10%) w stosunku do ogółu środków publicznych, na wykresie nr 2 przedstawiono proporcje w układzie: środki publiczne – działalność wytwórcza, handlowa i usługowa CIS. Znaczącym, w porównaniu z pozostałymi dwoma opisywanymi w ekspertyzie Centrami (Wrocław i Bydgoszcz) uzupełnieniem budżetu polanowickiego CIS, stanowiącym ponad 1/3 całości, są środki własne wypracowane dzięki prowadzonej działalności usługowej (i w mniejszym zakresie wytwórczej) – strukturę budżetu przedstawia wykres nr 2.

Wykres nr 2. Struktura budżetu Centrum Integracji Społecznej w Polanowicach

Źródło: opracowanie własne na podstawie wywiadu pogłębionego z przedstawicielami Centrum Integracji Społecznej w Polanowicach.

W opisywanym Centrum Integracji Społecznej, jak zaznaczono wyżej, ponad 1/3 budżetu zasilana jest dzięki działalności usługowej i wytwórczej prowadzonej na podstawie zapisów Ustawy o zatrudnieniu socjalnym. Wybór rodzaju świadczonych usług i wytwarzania określonych towarów podyktowany był kilkoma czynnikami:

1. był zbieżny z zasobami sprzętowymi pozostającymi w dyspozycji CIS, czyli z zapleczem sprzętowym i technicznym, którym dysponuje CIS prowadzący własne warsztaty/grupy robocze;
2. był zbieżny z zasobami kadrowymi CIS (instruktorzy zawodu, pod kierunkiem których uczestnicy realizują usługi);
3. był związany z sytuacją na lokalnym rynku dóbr i usług - zapotrzebowaniem na określony rodzaj usług i określony rodzaj produktów zgłaszanym przez kluczowego odbiorcę, którym w przypadku CIS w Polanowicach jest gmina i jej jednostki organizacyjne (Ośrodek Pomocy Społecznej),
4. był zbieżny z możliwościami psychofizycznymi, zdolnościami i rzeczywistymi umiejętnościami czy też kwalifikacjami formalnymi uczestników CIS.

Każdy w wymienionych czynników przy wyborze rodzaju świadczonych usług w przypadku polanowickiego Centrum miał zasadnicze znaczenie ponieważ wiązał się ściśle z faktycznymi zdolnościami CIS do dostarczania usług i produkcji towarów wysokiej jakości.

Jednak na tle pozostałych dwóch centrów (we Wrocławiu i Bydgoszczy) wydaje się, że przy wyborze rodzaju usług i dóbr, a potem przy planach na rozbudowę działalności usługowej a od 2010 roku także wytwórczej (rękodzieło artystyczne) kierowano się w największym stopniu czynnikiem trzecim, czyli zapotrzebowaniem i oczekiwaniami kluczowego odbiorcy (klienta). To właśnie kontakty z gminą stanowią *clue* w przypadku szerokiej i stopniowo rozbudowywanej¹³ aktywności ekonomicznej opisywanego Centrum. Zdaniem Kierownika CIS „(...) gdyby nam gmina Byczyna i tu osobiście Pan Burmistrz nie pomagała w zleceniach, to byłoby ciężko a może nawet niemożliwe te pieniądze wypracować. Ale chcę też podkreślić, że to niejako działa w dwie strony bo CIS jako usługodawca (zleceniobiorca) stara się maksymalnie dopasować do potrzeb i oczekiwań gminy, np. w porównaniu z firmami prywatnymi jesteśmy bardziej dyspozycyjni, co widać chociażby w naszych umowach na wywóz śmieci – my nie mamy podpisane ile razy w ciągu tygodnia czy miesiąca powinniśmy opróżniać kosze na terenie gminy, ale robimy to w zależności od potrzeby, uwzględniając konieczność większego zaangażowania w sezonie letnim. Ma być czysto i jest czysto”.

Z wywiadu przeprowadzonego w jednostce wynika, że w działalności usługowej i wytwórczej biorą udział następujące warsztaty zawodowe, których profil w zdecydowanej większości i pozostaje zbieżny z rodzajem usług zlecanych CIS przez kluczowego odbiorcę (gminę):

¹³ Z badań jakościowych przeprowadzonych na zlecenie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej w 2007 roku, w ramach Monitoringu Ustawy o zatrudnieniu socjalnym, wynika, że działalność usługowa Centrum Integracji Społecznej w Polanowicach w roku 2006 szacowana była na około 25% (na podstawie transkrypcji wywiadu z Kierownikiem CIS przeprowadzonego w czerwcu 2007 roku). Niespełna cztery lata później (luty 2011 roku) badanie przeprowadzone na potrzeby przygotowania niniejszej ekspertyzy wskazało na ponad 30-procentowy udział środków z działalności usługowej i wytwórczej w budżecie CIS w Polanowicach pod Byczyną.

1. warsztat stolarski, którego proces wzmocnienia i rozbudowy rozpoczął się w roku 2010 i związany był z sytuacją na lokalnym rynku dóbr i usług. W związku z prężnie rozwijającym się rynkiem meblarskim i stolarki okiennej w sąsiednich powiatach (zwłaszcza powiecie prudnickim) w CIS podjęto decyzję o rozszerzeniu działań warsztatu stolarskiego jako tego, który byłby w stanie kształcić kadry zawodowe w odpowiedzi na zapotrzebowanie pracodawców z konkretnej branży;
2. warsztat doręczyciela pocztowego, który powstał w odpowiedzi na zapotrzebowanie zgłaszane przez kluczowego zleceniodawcę – Urząd Gminy i jednostki organizacyjne gminy (Ośrodek Pomocy Społecznej), a następnie zaczął świadczyć usługi także na rzecz innych podmiotów – lokalnej spółdzielni mieszkaniowej
3. warsztat pielęgnacji terenów zielonych, który wykonuje zlecenia na rzecz Gminy Byczyna,
4. warsztat segregacji odpadów PET, który powstał ściśle w odpowiedzi na zapotrzebowanie gminy w tym zakresie i którego rozwój gmina wspiera dofinansowując zakup specjalistycznego sprzętu;
5. warsztat rękodziela artystycznego, który wytwarzając produkty związane z historią gminy, pozwoli CIS włączyć się w działania promocyjne gminy Byczyna.

W opisywanym CIS decyzja o rozpoczęciu prowadzenia działalności usługowej, jak w przypadku innych przedsiębiorstw społecznych, ściśle miała związek z założeniem o prowadzeniu dwutorowej działalności, tj.

1. z działalnością „ekonomiczną” w przypadku CIS oznaczającą dążenie do dywersyfikacji źródeł finansowych, która dla podmiotu oznacza większą niezależność i stabilność finansową: „(...) musimy też sami wypracowywać środki bo gminy nie byłoby stać na to, żeby w całości finansować Centrum Integracji Społecznej” (wypowiedź pracownika CIS);
2. z działalnością „społeczną” związaną z realizacją przez CIS zadań z obszaru reintegracji zawodowej osób wykluczonych. Świadczenie usług czy produkcja określonego wyrobu w ramach działalności usługowej i wytwórczej jest także zwrotem w kierunku założeń aktywnej polityki społecznej, w której premiowana jest aktywność własna w miejsce biernego pobierania świadczeń: „(...) myślę, że wzrasta dzięki temu [dzięki działalności usługowej i wytwórczej – przyp. A.C.] odpowiedzialność wśród uczestników. Jeśli uczestnik wytworzy coś pod kierunkiem instruktora zawodu, nawet taką prostą rzecz jak buda dla psa bo mamy takie zamówienia w naszym warsztacie stolarskim, to on wie, że się czegoś nauczy, ale też że dostanie za tą swoją aktywność jakieś środki finansowe. Świadczenie integracyjne nie jest więc wynagrodzeniem za nic, ale jest wypracowane. Z drugiej strony uczestnicy czują się także w większym stopniu odpowiedzialni za funkcjonowanie Centrum bo ich „wkład własny” w postaci wytworzonych usług czy produktów, wpływa na możliwości funkcjonowania CIS w kontekście finansowym” (wypowiedź Kierownika CIS).

Jako główne problemy w działalności usługowej i wytwórczej wskazano, podobnie jak w Centrach Integracji Społecznej we Wrocławiu i Bydgoszczy, czynnik ludzki związany z absolutną koniecznością dostosowania przyjmowanych i wykonywanych zleceń do umiejętności zawodowych uczestników, ale też ich możliwości psychofizycznych i dopiero

stopniowo kształtowanej pod wpływem uczestnictwa w CIS świadomości warunków panujących na rynku pracy a zdegradowanej przez wieloletni okres bezczynności zawodowej. Dbalność o wypracowanie i utrzymanie pozytywnego wizerunku Centrum przeważa nad obietnicą szybkiego zysku: *„nasze problemy ze zleceniami wiążą się z czynnikiem osobowościowym. Nie możemy przyjmować wszystkich zleceń jakie są nam oferowane ze względu na to, że nie wszystkie możemy zrobić ręką uczestnika. Nie mamy na przykład warsztatów budowlanych, tak popularnych w innych centrach w kraju no i potencjalnie mogące przynosić pieniądze, bo musielibyśmy zatrudnić nowego instruktora zawodu, zakupić sprzęt i materiały, przeszkolić ludzi a na to potrzeba czasu i środków. Łatwo jest wziąć zlecenie i pieniądze za nie, ale nie możemy przecież dopuścić do sytuacji, że stracimy markę, renomę i nikt nas już nikomu nie poleci”* (wypowiedź Kierownika CIS).

W planach na najbliższe 2 lata pozostaje rozszerzenie działalności wytwórczej w oparciu o warsztat rękodzieła artystycznego wytwarzającego produkty regionalne promujące gminę Byczyna. Jest to kolejny warsztat, o uruchomieniu którego zdecydowała wizja zacieśnienia współpracy z gminą, która byłaby głównym odbiorcą towarów wytwarzanych przez CIS. Towarów, które promowałyby gminę na zewnątrz, jednocześnie stanowiąc kolejny dowód na „ekonomizację” działalności Centrum w Polanowicach.

3.2 Reintegracja społeczno-zawodowa CIS w Polanowicach

Polanowickie Centrum Integracji Społecznej prowadzi rozbudowaną aktywność w obszarze reintegracji społeczno-zawodowej uczestników. Przy ustalaniu kierunku reintegracji zawodowej są brane pod uwagę następujące czynniki (w kolejności od mającego największe znaczenie):

1. rozpoznanie nisz na lokalnym rynku dóbr i usług oraz zapotrzebowania lokalnych pracodawców (przedsiębiorców): *„jest to czynnik najważniejszy, przynajmniej teraz, jak już nasza pozycja kadrowo-sprzętowa nieco się wzmocniła po tych kilku latach działalności. Centrum kształci odpowiadając na potrzeby rynku lokalnego, stąd np. decyzja o wzmocnieniu warsztatu stolarskiego. W przeciwnym razie po upływie okresu uczestnictwa w CIS, absolwenci nadal pozostawaliby poza rynkiem pracy, co stawiałoby pod znakiem zapytania celowość naszego istnienia”* (wypowiedź Kierownika CIS);
2. dostęp do zleceń jednostek samorządu terytorialnego i ich jednostek organizacyjnych – jak zaznaczono wcześniej, w Byczynie zasadniczy wpływ na rozwój i działalność Centrum, ma ścisła współpraca z gminą i jej jednostkami organizacyjnymi. Stąd też przy ustalaniu kierunku reintegracji zawodowej, zapotrzebowanie gminy i ewentualne zlecenia i miejsca pracy kreowane dzięki tym zleceniom, mają znaczenie zasadnicze;
3. dostępne zasoby sprzętowo-kadrowe, które były czynnikiem decydującym w pierwszych latach działalności CIS, kiedy Centrum rozpoczynało działalność budując swoje zaplecze techniczne i kadrowe i markę na lokalnym rynku dóbr i usług;
4. analiza możliwości uczestników oraz ich kwalifikacje, umiejętności i oczekiwania, co wydaje się czynnikiem naturalnym biorąc pod uwagę specyficzną grupę klientów, z którymi pracuje Centrum i na rzecz których zostało powołane.

Na uwagę zasługuje aktywność opisywanego CIS w zakresie dostosowania profilu zawodowego absolwentów do potrzeb i nisz lokalnego rynku dóbr i usług i sytuacji na rynku pracy. Przygotowanie szczegółowej diagnozy lokalnego popytu na dobra i usługi i rynku pracy na podstawie analizy dostępnych ofert pracy i w porozumieniu ze służbami zatrudnienia – Powiatowym Urzędem Pracy - stanowi punkt wyjścia do dalszego procedowania w zakresie uruchamiania poszczególnych typów warsztatów czy szkoleń zawodowych.

Centrum Integracji Społecznej w Polanowicach realizuje zapisy art. 12 ust 4 Ustawy o zatrudnieniu socjalnym dotyczące ustalenia Indywidualnego Planu Zatrudnienia Socjalnego (IPZS). W jego wypracowaniu biorą udział: pracownik socjalny, który przeprowadza rozmowę wstępną z uczestnikiem diagnozując jego sytuację społeczną, doradca zawodowy wskazujący właściwy profil grupy zawodowej lub rodzaj szkoleń zawodowych najodpowiedniejszych dla danego uczestnika, psycholog (opcjonalnie pedagog), kierownik CIS (zatwierdza IPZS) oraz uczestnik, którego sugestie i oczekiwania są podstawą do dokonania ostatecznego wyboru grupy zawodowej i kursu zawodowego. Na każdym etapie opracowywania IPZS uczestnik ma możliwość wnoszenia uwag i sugestii, które następnie są dyskutowane z pracownikami biorącymi udział w opracowywaniu IPZS (szczególnie z doradcą zawodowym) w celu maksymalnej indywidualizacji zadań reintegracji zawodowej do potrzeb i możliwości psychofizycznych uczestnika.

Centrum Integracji Społecznej w Polanowicach realizuje wszystkie wymienione w Ustawie z dn. 13 czerwca 2003 roku o zatrudnieniu socjalnym formy reintegracji zawodowej. Są to:

1. praktyczna nauka zawodu (nabycie nowych umiejętności zawodowych lub przyuczenie do zawodu) – realizowana w formie następujących warsztatów zawodowych/ grup roboczych:
 - a) warsztat pielęgnacji terenów zielonych,
 - b) warsztat stolarski,
 - c) warsztat doręczyciela pocztowego,
 - d) warsztat rękodziela artystycznego,
 - e) warsztat segregacji odpadów PET,
 - f) warsztat pielęgnacji osoby starszej/chorej/zależnej.
2. Przekwalifikowanie lub podwyższenie kwalifikacji zawodowych (szkolenia, kursy zawodowe) przez opisywane Centrum realizowane samodzielnie, w ramach realizowanych projektów: kurs operatora wózków widłowych, kurs palacza i operatora CO, kurs wypieków i dekoracji, mała gastronomia, kurs fryzjerski, krawiecki, oraz kursy realizowane we współpracy z Usługowo-Handlowo-Produkcyjną Spółdzielnią Socjalną w Byczynie: operator pił mechanicznych, kurs prawa jazdy kat. B, C, D i E.
3. Nabycie umiejętności samodzielnego i skutecznego uzyskiwania pracy realizuje się przez: konsultacje na temat metod poszukiwania pracy, ćwiczenie umiejętności pisania CV, podania o pracę, uczestniczenia w rozmowie kwalifikacyjnej, itd., indywidualną pracę (konsultacje) u doradcy zawodowego oraz przekazywanie ofert pracy. Warto w tym miejscu nadmienić, że w polanowickim CIS z uwagi na brak edycji i proces ciągłego

przyjmowania uczestników, kładzie się nacisk na zajęcia indywidualne stwarzające uczestnikowi szansę na maksymalne skorzystanie ze współpracy ze specjalistami. Zajęć grupowych jest tu znacznie mniej.

4. Przygotowanie do podjęcia zatrudnienia na otwartym rynku pracy/ u pracodawcy za zasadzie zatrudnienia wspieranego/ w spółdzielni socjalnej: podstawowymi formami z tego zakresu są zajęcia teoretyczne na temat prawa pracy, przedsiębiorczości, kursy księgowości, zarządzania czy założenia spółdzielni socjalnej¹⁴ (także prowadzone przez praktyków ze Spółdzielni Socjalnej działającej w Byczynie) oraz we współpracy z Powiatowym Urzędem Pracy blok praktyczny związany z aktywnością CIS-u w zakresie organizowania staży u pracodawców dla absolwentów CIS, którym nie udało się znaleźć zatrudnienia na otwartym rynku pracy. CISPOL nie organizuje u pracodawców staży zawodowych *sensu stricte*, chociaż podjęcie takiej aktywności w najbliższej przyszłości jest rozważane, zostały też podjęte pierwsze kroki w tym kierunku (szeroka aktywność pracowników CIS skutkująca nawiązaniem współpracy z oświatowymi instytucjami publicznymi – przedszkolem miejskim, w którym udało się zorganizować staż – praktykę zawodową dla dwóch uczestniczek CIS oraz oddelegowanie uczestników do świetlic środowiskowych działających w wybranych sołectwach gminy Byczyna).

Centrum Integracji Społecznej CISPOL przykłada dużą wagę do poświadczenia formalnego umiejętności/ kwalifikacji swoich absolwentów. Wydawane przez CIS zaświadczenia (certyfikaty) o ukończeniu danego kursu lub odbyciu stażu u pracodawcy, stanowią dodatkowy atut absolwenta CIS poszukującego zatrudnienia po zakończeniu uczestnictwa w Centrum.

Zgodnie z monitoringiem losów absolwentów CIS prowadzonych przez jednostkę skuteczność działań reintegracyjnych od roku 2005 do końca 2010 oceniana jest na poziomie 67% w okresie do 6 miesięcy po zakończeniu uczestnictwa. Ocena skuteczności w dłuższej perspektywie czasowej (dwuletniej), przy wykorzystaniu metod stosowanych przez Centrum, takich jak: kontakt mailowy i telefoniczny oraz bezpośrednie informacje u pracodawców czy od byłych uczestników CIS (trzeba pamiętać, że Byczyna należy do gmin, w których większość mieszkańców zna się osobiście lub ma wspólnych znajomych), wskazuje na znacznie niższy wskaźnik, na poziomie 35%. Wskaźniki te różnią się niemal dwukrotnie ponieważ w pomiar w perspektywie krótkookresowej, do końca pierwszego półrocza od zakończenia uczestnictwa, obejmuje formy zatrudnienia takie jak staż lub zatrudnienie wspierane u pracodawcy, które po upływie 6 miesięcy nie są kontynuowane.

¹⁴ Centrum Integracji Społecznej CISPOL w Polanowicach pod Byczyną jest jedyną jednostką spośród zbadanych na potrzeby przygotowania ekspertyzy, które może poszczycić się sukcesem współdziałania w utworzeniu spółdzielni socjalnej. W roku 2010 trzech absolwentów Centrum w Nasali pod Byczyną założyło spółdzielnię socjalną zajmującą się usługami leśnymi.

3.3 Relacje CIS w Polanowicach z otoczeniem zewnętrznym

Realizacja przez Centrum Integracji Społecznej usług, zarówno w obszarze reintegracji społeczno-zawodowej, jak i usług w ramach działalności wytwórczej, handlowej i usługowej, jak w przypadku innych podmiotów ekonomii społecznej, nie byłaby możliwa bez współpracy z organizacjami/institucjami zewnętrznymi.

W toku przeprowadzonego badania ustalono, że Centrum Integracji Społecznej w Polanowicach pod Byczyną współpracuje z następującymi aktorami zewnętrznymi:

1. Współpraca z jednostkami samorządu terytorialnego i jednostkami organizacyjnymi samorządu terytorialnego:
 - a) Gminą i jej jednostkami organizacyjnymi:
 - w zakresie finansowania działalności Centrum, czyli udzielania dotacji ze środków własnych gminy przeznaczonych na realizację gminnego programu profilaktyki i rozwiązywania problemów alkoholowych,
 - w zakresie usług świadczonych przez CIS w ramach działalności usługowej i wytwórczej realizowanej zgodnie z zapisami Ustawy o zatrudnieniu socjalnym: zakup usług i produktów wytwarzanych przez Centrum – por. pkt. 3.1. ekspertyzy przez gminę oraz jej jednostki organizacyjne (MOPS)¹⁵,
 - udostępniania przez gminę lokalu/pomieszczeń dla CIS,
 - kierowania do CIS uczestników przez Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej,
 - współpraca na poziomie sołectw wchodzących w skład gminy Byczyna: oddelegowanie do świetlic środowiskowych uczestników CIS na okres uczestnictwa w CIS na podstawie umowy zawieranej z Sołtysem;
 - b) powiatem i jego jednostki organizacyjnymi:
 - Powiatowym Urzędem Pracy: w zakresie współpracy w obszarze finansowym – refundacji wypłacanych uczestnikom świadczeń integracyjnych i pozafinansowym – wnioskowanie o skierowanie osoby do uczestnictwa w CIS, w zakresie przekazywania ofert pracy, przy opracowywaniu przez CIS diagnozy lokalnego rynku pracy dokonywanej przed uruchomieniem poszczególnych typów warsztatów czy szkoleń z zakresu reintegracji zawodowej oraz przy organizowaniu 6-miesięcznego stażu po zakończeniu uczestnictwa w CIS dla absolwentów, którym nie udało się znaleźć zatrudnienia;
 - Powiatowym Centrum Pomocy Rodzinie (PCPR) w zakresie kierowania uczestników do Centrum.
 - c) Województwem: Wojewódzkim Urzędem Pracy w Opolu – współpraca w obszarze finansowym w zakresie realizacji przez CIS projektów współfinansowanych ze środków europejskich, których dysponentem (Instytucją Zarządzającą) w województwie opolskim jest właśnie Wojewódzki Urząd Pracy.

¹⁵ Warto nadmienić, że w MOPS przy wyborze podmiotu realizującego usługi na które MOPS zgłosił zapotrzebowanie, w 2010 roku wykorzystano element klauzuli społecznej.

2. Współpraca z lokalnymi przedsiębiorcami: w bardzo ograniczonym zakresie, przyjmuje postać wynajmowania uczestników CIS do zadań realizowanych przez danego przedsiębiorcę, co dla uczestników stanowi możliwość odbycia quasi praktyk zawodowych.

Należy w tym miejscu zaznaczyć, że nawiązanie a potem utrzymanie pozytywnych relacji z aktorami zewnętrznymi, zwłaszcza z gminą i jej jednostkami organizacyjnymi w sposób bezpośredni przekłada się na zwiększenie w budżecie jednostki roli środków pochodzących z działalności usługowej. Gmina jest bowiem strategicznym odbiorcą (klientem) usług świadczonych przez CIS a w najbliższej przyszłości, z uwagi na pozytywną opinię jej przedstawicieli na temat jakości i dostępności usług CIS i poszerzanie wolumenu usług CIS (tak pod względem rodzaju jak i zakresu) współpraca z gminą w zakresie zakupu świadczonych przez Centrum usług może tylko ulec zacieśnieniu wzmacniając pozycję rynkową CIS i dywersyfikując źródła finansowania jednostki.

3.4 Zakorzenie CIS w Polanowicach w społeczności lokalnej oraz zdolność do rozwiązywania lokalnych problemów społecznych

Zdaniem przedstawicieli samorządu terytorialnego w Byczynie i Centrum Integracji Społecznej CISPOL w Polanowicach dominującym problemem społecznym w gminie jest skala i charakter zjawiska bezrobocia. O ile w momencie zakładania Centrum olbrzymim powodem do niepokoju była skala bezrobocia - stopa bezrobocia rejestrowanego na poziomie 24,3%, 46% osób bezrobotnych pozostających poza rynkiem pracy dłużej niż rok, o tyle po blisko sześciu latach, mimo znacznego spadku stopy bezrobocia do poziomu 14,7%, wciąż bezrobocie długookresowe znajduje się na niepokojąco wysokim poziomie (21,1%).¹⁶

To właśnie zjawisko bezrobocia długookresowego, połączonego z szeroką ekskluzją społeczną, stanowi główny problem społeczny w gminie Byczyna i jednocześnie określa rodzaj i kierunek działań podejmowanych przez tutejsze Centrum Integracji Społecznej. W przypadku wielu uczestników CIS problemem nie jest wyłącznie brak kwalifikacji zawodowych, ale często obniżenie standardów dotyczących pracy zawodowej spowodowane wieloletnim pozostawaniem poza rynkiem pracy i silnym przeświadczeniem o braku możliwości zatrudnienia po utracie pracy w byłych PGR-ach. Bez kompleksowego wsparcia – przede wszystkim najpierw w zakresie reintegracji społecznej powrót takich osób na rynek pracy, zwłaszcza w niewielkiej gminie, w której brakuje miejsc pracy, jest praktycznie niemożliwy. Centrum Integracji Społecznej mając na uwadze charakter bezrobocia na terenie, na którym działa prowadzi szerokie działania z zakresu reintegracji społecznej i zawodowej otaczając swoich uczestników, ale nierzadko także członków ich rodzin kompleksowym programem wsparcia.

Po kilku latach działalności, CIS wpłynął także na zmianę priorytetów w publicznych instytucjach pomocy i integracji społecznej w Byczynie, która zdaniem Kierownika Centrum stanowiła drogę od „braku zaufania”, przez „ostrożną współpracę i badanie terenu” do

¹⁶ Dane statystyczne na podstawie Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego.

„instytucji partnerskiej”. W tej chwili, jak podkreślają pracownicy CIS, „(...) *nieufne nastawienie sprzed lat zniknęło, CIS stało się jednostką, do której ludzie chcą przychodzić a efektywność prac widać na zewnątrz, w gminie. Nie jest wstydem, ale czymś naturalnym korzystanie z usług CIS, nie jest wstydem ale prestiżem zatrudnienie w CIS*”.

Na uwagę zasługują także działania Centrum w zakresie aktywizacji lokalnych społeczności, w których ze względu na wieloletnie doświadczenia bierność zawodowej spowodowanej likwidacją dawnych PGR-ów, dominuje marazm i brak chęci do podejmowania działań własnych. Dzięki aktywności CISPOLu, we współpracy z wybranymi sołectwami, udało się reaktywować świetlice socjoterapeutyczne (pracują w nich absolwenci CIS), które stały się w sołectwach lokalnymi centrami edukacyjno-rekreacyjnymi dla dzieci i młodzieży szkolnej.

4. Charakterystyka Centrum Integracji Społecznej im. Jacka Kuronia w Bydgoszczy (województwo kujawsko-pomorskie)

4.1 Obszar organizacyjno-finansowy CIS w Bydgoszczy

Centrum Integracji Społecznej im. Jacka Kuronia w Bydgoszczy w województwie kujawsko-pomorskim powstało na mocy Zarządzenia Prezydenta Miasta Bydgoszczy w listopadzie 2005 roku jako gospodarstwo pomocnicze działające przy Miejskim Ośrodku Pomocy Społecznej.

Decyzja o założeniu Centrum wynikała z chęci kompleksowego wsparcia i aktywizacji zawodowej osób pozostających poza rynkiem pracy. W momencie tworzenia CIS głównym problemem społecznym w Bydgoszczy było zjawisko bezrobocia, a także zataczającej coraz szersze kręgi ekskluzji społecznej. Zgodnie z danymi MOPS z 2006 roku problem wykluczenia społecznego dotyczył prawie 4 tys. mieszkańców Bydgoszczy. Blisko pięć lat później, mimo szerokich działań zmierzających do zmniejszenia skali bezrobocia i wykluczenia społecznego podejmowanych przez instytucje pomocy i integracji społecznej – MOPS, CIS, PCPR oraz służby zatrudnienia – PUP, bezrobocie stanowiące główny czynnik wykluczenia społecznego, zwłaszcza wśród określonych grup społeczno-ekonomicznych wciąż pozostaje na stosunkowo wysokim poziomie. W omawianym regionie, podobnie zresztą jak w pozostałej części województwa kujawsko-pomorskiego, brak pracy dotyka przede wszystkim ludzi w wieku przed i około emerytalnym – po pięćdziesiątym lub sześćdziesiątym roku życia (w przypadku mężczyzn), legitymujących się niższym poziomem wykształcenia (podstawowym lub zawodowym), z określonymi problemami zdrowotnymi (choroba alkoholowa, uzależnienie od narkotyków) lub prawnymi w swojej historii (zakład karny), a także samotne matki. Są to podstawowe grupy, z których rekrutują się uczestnicy bydgoskiego CIS. Szczególną grupę stanowią natomiast osoby długotrwale bezrobotne, przy czym należy mieć na uwadze, że jest to wieloletni a nie wyłącznie definicyjny okres

pozostawiania poza rynkiem pracy¹⁷, którego początki datuje się nawet na początek lat 90. ubiegłego wieku. Jak podkreśla Kierownik CIS: „(...) też otwieramy się na ludzi po 50 i 60 roku życia. Dla nich nawet ta perspektywa kilku lat kiedy najpierw otrzymują w programie 655 zł, a potem jak chcą pracować to perspektywa roku w zatrudnieniu wspieranym, potem może jakieś świadczenie przedemerytalne, to już jest czas kilku lat kiedy mają przynajmniej najniższe wynagrodzenie. W ten sposób przedłużamy ich poprawną sytuację ekonomiczną”.

W związku z nowelizacją Ustawy o finansach publicznych z sierpnia 2009 roku przewidującą likwidację gospodarstw pomocniczych, Centrum Integracji Społecznej w Bydgoszczy z dniem 1 stycznia 2011 roku, na podstawie Uchwały Rady Miasta Bydgoszczy, zmieniło formę organizacyjną na samorządowy zakład budżetowy. Zmiana legislacyjna w przypadku opisywanego Centrum, podobnie jak w przypadku pozostałych dwóch jednostek opisywanych w ekspertyzie, odnosiła się do formalnej zmiany formuły prawnej, ale w żaden sposób, nie naraziła jednostki na trudności organizacyjne i nie podważyła podstaw jej funkcjonowania. Niemniej jednak w związku z planami na rozszerzenie działalności Centrum w oparciu o możliwość samodzielnego realizowania projektów współfinansowanych ze środków europejskich (w obecnej formule prawnej CIS realizuje projekty, których beneficjentem jest MOPS) planowane jest przejęcie zadań realizowanych przez Centrum przez Stowarzyszenie POMOST z Bydgoszczy, które zostało zarejestrowane w kwietniu 2010 roku. Ponadto planowana zmiana formuły prawnej, w której działa Centrum związana jest z przepisami Ustawy z dn. 13 czerwca 2003 roku o zatrudnieniu socjalnym, zgodnie z którymi (art. 9 ust. 2) działalność wytwórcza, handlowa i usługowa CIS nie jest działalnością gospodarczą w rozumieniu przepisów Ustaw z dn. 2 lipca 2004 roku o swobodzie działalności gospodarczej, ale jest prowadzona jako odpłatna działalność statutowa jednostki w rozumieniu przepisów o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. To, w opinii pracowników Centrum, ogranicza nieco możliwości dywersyfikacji źródeł finansowania podmiotu i dążenia do autonomii finansowej: „(...) działanie w formie stowarzyszenia byłoby dla nas najlepsze. Moglibyśmy pójść w kierunku realizacji zadań bardziej komercyjnych, które by nam przynosiły konkretne pieniądze. Wiadomo, że zadania własne w formule odpłatnej działalności pożytku publicznego, tak jak jest w przypadku obecnej formuły [samorządowego zakładu budżetowego – przyp. A.C.] nie zakładają zarobku dla jednostki, pozwalają raczej związać koniec z końcem, uzupełnić budżet, ale samodzielnie nie zapewniają bezpieczeństwa finansowego”.

Bydgoskie Centrum Integracji Społecznej, jak inne przedsiębiorstwa społeczne, łączy działalność w obszarze społecznym (reintegracja społeczno-zawodowa) z aktywnością ekonomiczną. Tak jak w przypadku pozostałych centrów będących przedmiotem niniejszej ekspertyzy, także i tutaj aktywność w obszarze finansowym związana jest z dywersyfikacją źródeł finansowych i udanym połączeniem środków (dotacji) publicznych z działalnością własną, tj. działalnością wytwórczą, handlową lub usługową prowadzoną przez opisywany CIS na podstawie art. 9 Ustawy z dn. 13 czerwca o zatrudnieniu socjalnym.

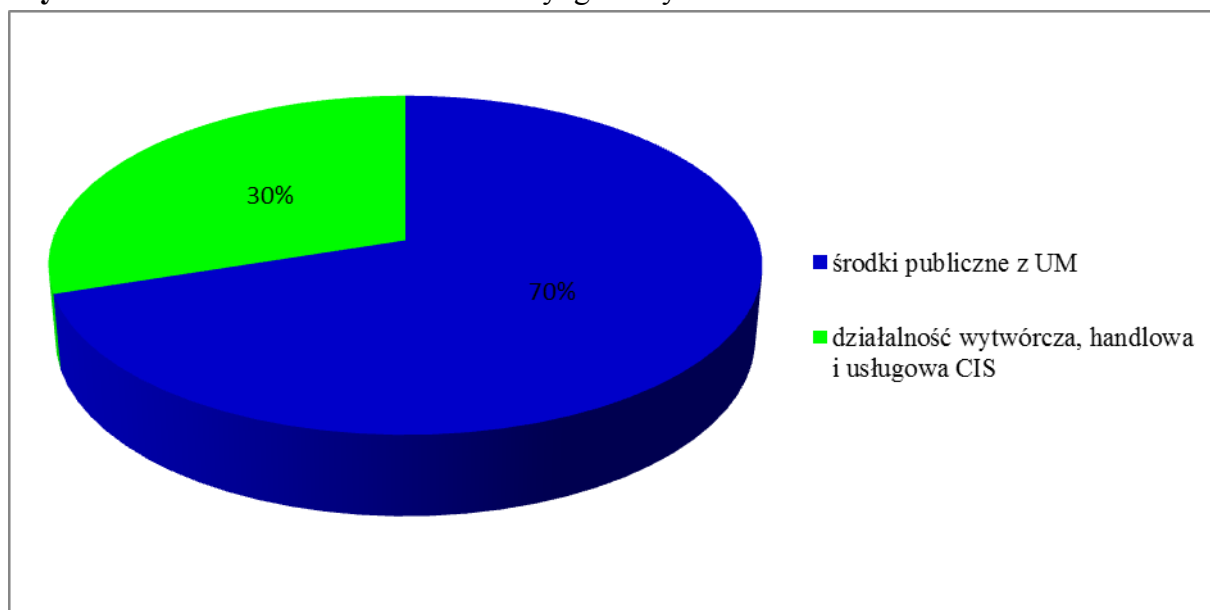
¹⁷ Zgodnie z definicją zawartą w art. 2 ust. 5 Ustawy z dn. 20 kwietnia 2004 roku o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz. U. 2004 nr 99 poz. 1001) długotrwale bezrobotnym jest osoba pozostająca w rejestracji powiatowego urzędu pracy łącznie przez okres ponad 12 miesięcy w okresie ostatnich 2 lat, z wyłączeniem okresów odbywania stażu i przygotowania zawodowego dorosłych.

Głównym źródłem finansowania dla opisywanego Centrum, stanowiącym 70% środków jest dotacja publiczna z Urzędu Miasta Bydgoszczy z Miejskiego z Programu Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych (tzw. korkowe). Uzupełnienie budżetu (w wysokości 30%) stanowią środki z tzw. sekcji gospodarczych prowadzonych przez CIS w ramach działalności usługowej wymienionej w Ustawie o zatrudnieniu socjalnym, są to:

1. Przewóz osób niepełnosprawnych i ich opiekunów na terenie Bydgoszczy – zlecenie od Urzędu Miasta,
2. Parking strzeżony w centrum Bydgoszczy (Parking pod Blankami) – do końca trzeciego kwartału 2010 roku zlecenie prowadzenia parkingu pochodziło od Urzędu Miasta. W wyniku przeprowadzonej prywatyzacji terenu, na którym znajduje się parking, CIS od jesieni 2010 roku dzierżawi teren od prywatnego właściciela, co w sposób zasadniczy ograniczyło przychody z tej działalności. Okres dzierżawy kończy się w marcu bieżącego roku, nie jest planowane podpisanie nowej umowy, co zmusza CIS do poszukiwania nowych źródeł finansowych. Zdaniem Kierownika Centrum 40% środków pochodzących z działalności usługowej zapewniało właśnie zlecenie prowadzenia parkingu,
3. Program Bezpieczna Droga (program strażników szkolnych przeprowadzających przez jezdnię dzieci idące na zajęcia lekcyjne) realizowany na zlecenie Urzędu Miasta Bydgoszczy,
4. Sekcja remontowo-budowlana wykonująca drobne prace przede wszystkim na zlecenie MOPS,
5. Sekcja pielęgnacji terenów zielonych – prace na zlecenie Urzędu Miasta Bydgoszczy.

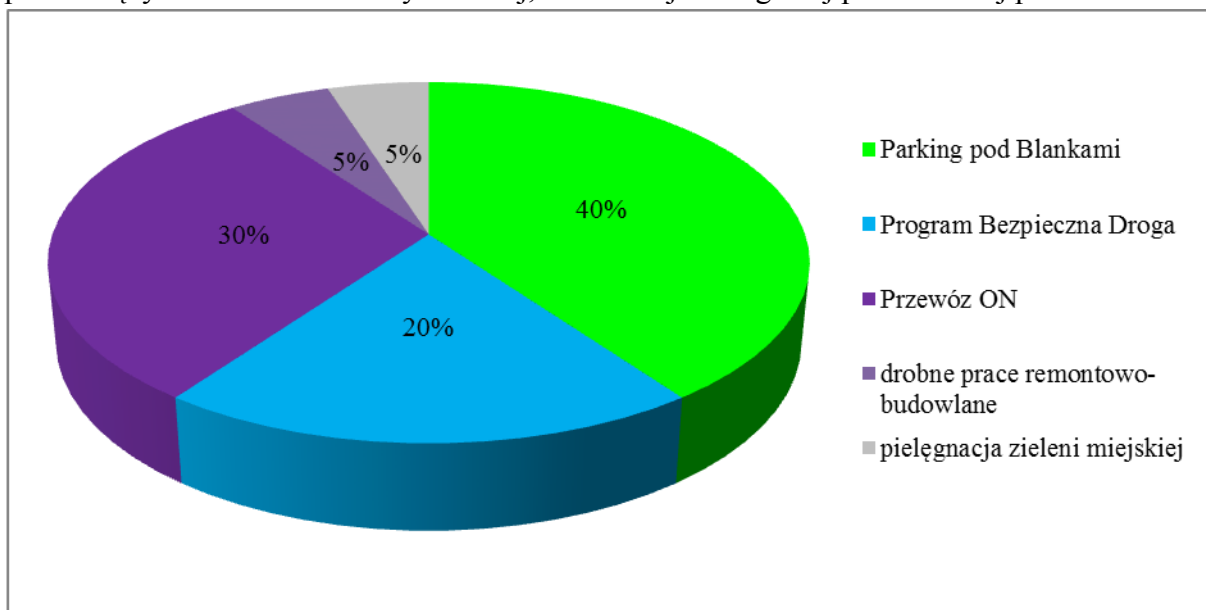
Strukturę budżetu Centrum Integracji Społecznej w Bydgoszczy przedstawiają wykresy nr 3 i 4.

Wykres nr 3. Struktura budżetu CIS w Bydgoszczy

Źródło: opracowanie własne na podstawie wywiadu pogłębionego z przedstawicielami Centrum Integracji Społecznej w Bydgoszczy.

Wykres nr 4. Struktura środków finansowych z poszczególnych rodzajów usług pochodzących z działalności wytwórczej, handlowej i usługowej prowadzonej przez CIS

Źródło: opracowanie własne na podstawie wywiadu pogłębionego z przedstawicielami Centrum Integracji Społecznej w Bydgoszczy.

W opisywanym Centrum Integracji Społecznej, jak zaznaczono wyżej, blisko 1/3 budżetu zasilana jest dzięki działalności usługowej i wytwórczej prowadzonej na podstawie zapisów Ustawy o zatrudnieniu socjalnym. Wybór rodzaju świadczonych usług i wytwarzania określonych towarów podyktowany był kilkoma czynnikami:

1. był związany z sytuacją na lokalnym rynku dóbr i usług - zapotrzebowaniem na określony rodzaj usług i określony rodzaj produktów zgłoszonym przez kluczowego odbiorcę, którym w przypadku CIS w Bydgoszczy jest gmina – prowadzenie Parkingu pod Blankami, przewóz osób niepełnosprawnych, program Bezpieczna Droga, pielęgnacja zieleni miejskiej i jednostka organizacyjna gminy (MOPS) – drobne prace remontowo-budowlane na rzecz Ośrodka i w mieszkaniach klientów Ośrodka;
2. był zbieżny z możliwościami psychofizycznymi, zdolnościami i rzeczywistymi umiejętnościami czy też kwalifikacjami formalnymi uczestników CIS;
3. był zbieżny z zasobami sprzętowymi pozostającymi w dyspozycji CIS, czyli z zapleczem sprzętowym i technicznym, którym dysponuje CIS prowadząc własne warsztaty/grupy robocze (w przypadku prac remontowo-budowlanych i pielęgnacji terenów zielonych);
4. był zbieżny z zasobami kadrowymi CIS (instruktorzy zawodu, pod kierunkiem których uczestnicy realizują usługi).

Każdy w wymienionych czynników przy wyborze rodzaju świadczonych usług w przypadku bydgoskiego Centrum miał zasadnicze znaczenie ponieważ wiązał się ściśle z faktycznymi zdolnościami CIS do dostarczania usług wysokiej jakości.

Podobnie jak w przypadku Centrum Integracji Społecznej CISPOL w Polanowicach pod Byczyną, tak i tutaj wydaje się, że przy wyborze rodzaju usług, kierowano się w największym stopniu czynnikiem pierwszym, czyli zapotrzebowaniem i oczekiwaniami kluczowego odbiorcy (klienta). To właśnie relacje z gminą stanowią podstawę zleceń składających się na

działalność usługową Centrum. Wystarczy nadmienić, że wycofanie gminy ze zlecenia jakim było prowadzenie Parkingu pod Blankami w wyniku prywatyzacji terenu w 2010 roku, w sposób zasadniczy skłoniło kierownictwo CIS do poszukiwania formuły prawnej, która zapewniałaby możliwość prowadzenia działalności gospodarczej i pozyskiwania środków finansowych (stąd plany przejęcia zadań CIS przez lokalne stowarzyszenie).

W opisywanym CIS działalność usługowa stanowi potwierdzenie na działanie jednostki w podwójnym obszarze (społeczno-ekonomicznym), co stanowi jedną z podstawowych cech przedsiębiorstwa społecznego:

1. działalność „ekonomiczna” w przypadku CIS oznacza dążenie do dywersyfikacji źródeł finansowych, która dla podmiotu oznacza większą niezależność i stabilność finansową: *„(...) musimy też sami wypracowywać środki bo gminy nie byłoby stać na to, żeby w całości finansować Centrum Integracji Społecznej”* (wypowiedź pracownika CIS);
2. działalność „społeczna” związana jest z realizacją przez CIS zadań z obszaru reintegracji zawodowej osób wykluczonych. Świadczenie usług czy produkcja określonych wyrobów w ramach działalności usługowej i wytwórczej jest także zwrotem w kierunku założeń aktywnej polityki społecznej, w której premiowana jest aktywność własna w miejsce biernego pobierania świadczeń: *„(...) myślę, że wzrasta dzięki temu [dzięki działalności usługowej i wytwórczej – przyp. A.C.] odpowiedzialność wśród uczestników. Jeśli uczestnik wytworzy coś pod kierunkiem instruktora zawodu, nawet taką prostą rzecz jak buda dla psa bo mamy takie zamówienia w naszym warsztacie stolarskim, to on wie, że się czegoś nauczy, ale też że dostanie za tą swoją aktywność jakieś środki finansowe. Świadczenie integracyjne nie jest więc wynagrodzeniem za nic, ale jest wypracowane. Z drugiej strony uczestnicy czują się także w większym stopniu odpowiedzialni za funkcjonowanie Centrum bo ich „wkład własny” w postaci wytworzonych usług czy produktów, wpływa na możliwości funkcjonowania CIS w kontekście finansowym”* (wypowiedź Kierownika CIS).

Jako główne problemy w działalności usługowej wskazano, podobnie jak w Centrach Integracji Społecznej we Wrocławiu i Polanowicach, czynnik ludzki związany z absolutną koniecznością dostosowania przyjmowanych i wykonywanych zleceń do umiejętności zawodowych uczestników, ale też ich możliwości psychofizycznych i dopiero stopniowo kształtowanej pod wpływem uczestnictwa w CIS świadomości warunków panujących na rynku pracy a zdegradowanej przez wieloletni okres bezczynności zawodowej. W opinii Kierownika Centrum im. Jacka Kuronia *„(...) istnieją dosyć poważne zagrożenia przy wykonywaniu działalności usługowej przez CIS. Nie jesteśmy w stanie konkurować pod względem profesjonalizmu z firmami na otwartym rynku pracy ze względu na to, że u nas takie prace wykonują uczestnicy a nie specjaliści przez wiele lat pracujący w danej branży. Jesteśmy w stanie uczciwie i solidnie wykonywać proste prace, pod nadzorem specjalistów, ale po pierwsze musimy nadzorować uczestników żeby nie zniszczyć jakości, po drugie pilnować bardzo terminów. W zeszłym roku na przykład w Regionalnym Ośrodku Pomocy Społecznej wykonywaliśmy usługę kafelkowania łazienek i niestety pod koniec okresu przeznaczanego na wykonanie prac musieliśmy szukać podwykonawcy płacąc mu za usługę bo sami nie daliśmy rady jej zrobić. Wiadomo jak to bywa z naszymi uczestnikami – mogą nie*

przyjść do pracy bez powodu, mogą nie umieć czegoś zrobić a my ich uczymy i też musimy być wyrozumiali, oczywiście w granicach rozsądku”.

Z informacji przekazanych przez Centrum wynika, że środki finansowe pozostające w dyspozycji CIS są wystarczające, chociaż w związku z zakończeniem realizacji dochodowego zlecenia na prowadzenie Parkingu pod Blankami z końcem marca 2011 roku, pojawia się niepewność co do dalszego pozyskiwania środków finansowych. Bydgoskie CIS nie planuje jednak rozbudować lub zdywersyfikować w większym stopniu prowadzonej działalności usługowej, ale zmienić formułę działania przechodząc pod lokalne Stowarzyszenie. Decyzja o zmianach dowodzi silnego dążenia do zachowania stabilności finansowej i jak finansowej autonomii, co wydaje się logiczne ponieważ może przyczynić się do zapewnienia większego bezpieczeństwa organizacyjnego i funkcjonalnego jednostki. Działalność usługowa jest na pewno w opinii kadry CIS doskonałym uzupełnieniem pozostałych źródeł finansowania, ale sama, tzn. z wyłączeniem środków publicznych nie jest w stanie zagwarantować płynności finansowej. Stabilność finansową zapewniają środki publiczne, niemniej jednak środki z działalności własnej CIS (usługowej) pozwalają podnieść komfort pracy kadry CIS oraz gwarantują nabywanie nowych umiejętności zawodowych uczestnikom centrum (zakupy sprzętu, narzędzi, modernizacja zaplecza technicznego).

Struktura źródeł finansowania w Centrum Integracji Społecznej w Bydgoszczy w najbliższym czasie może ulec zmianie, co należy wiązać z opisywanymi już w ekspertyzie planami realizacji zadań CIS nie w formule prawnej samorządowego zakładu budżetowego, ale przez lokalne Stowarzyszenie POMOST. W przypadku takiego rozwiązania można przewidywać wzrost udziału środków finansowych pochodzących z działalności wytwórczej, handlowej i usługowej prowadzonej przez Centrum Integracji Społecznej. Jednocześnie można prognozować również wzrost udziału środków publicznych, pochodzących z realizacji projektów współfinansowanych ze środków UE.

4.2 Reintegracja społeczno-zawodowa CIS w Bydgoszczy

Centrum Integracji Społecznej im. Jacka Kuronia w Bydgoszczy prowadzi rozbudowaną aktywność w obszarze reintegracji społeczno-zawodowej uczestników. Przy ustalaniu kierunku reintegracji zawodowej są brane pod uwagę następujące czynniki (w kolejności od mającego największe znaczenie):

1. rozpoznanie zapotrzebowania lokalnych pracodawców (przedsiębiorców): *„(...) najważniejszy jest rynek pracy i to, żeby osoba która jest uczestnikiem programu miała realną szansę na zdobycie pracy na jak najdłuższy okres czasu. Dlatego ściśle współpracujemy z lokalnymi przedsiębiorcami i staramy się, żeby te firmy zdawały sobie sprawę z takiej prostej relacji: my kształcimy pod zapotrzebowanie konkretnych branż żeby nie produkować dalej bezrobotnych, uczestnik trafia na warsztat do pracodawcy na 6 miesięcy, i jak się stara to jest po tym czasie zatrudnienie wspierane a potem praca. Nasi pracodawcy wiedzą, że jest to myślenie prospołeczne i że każdy ma szansę się wyrzucić a*

my jako CIS jesteśmy właśnie od drugiej szansy, u nas najważniejsze to „chcieć” (wypowiedź pracownika CIS);

2. dostęp do zleceń jednostek samorządu terytorialnego i ich jednostek organizacyjnych – w przypadku bydgoskiego CIS nie jest to czynnik o znaczeniu strategicznym, chociaż przy niektórych warsztatach (m.in. remontowo-budowlanych, sprzątających, pielęgnacji terenów zielonych) niewątpliwie jest brany pod uwagę;
3. analiza możliwości uczestników oraz ich kwalifikacje, umiejętności i oczekiwania;
4. dostępne zasoby sprzętowo-kadrowe znajdują się na ostatnim miejscu ze względu na istniejącą możliwość współpracy przy realizacji zadań z zakresu reintegracji zawodowej z podmiotami zewnętrznymi (np. firmami szkoleniowymi).

Na uwagę zasługuje aktywność opisywanego CIS w zakresie dostosowania profilu zawodowego absolwentów do potrzeb i nisz lokalnego rynku dóbr i usług i sytuacji na rynku pracy. Przygotowanie szczegółowej diagnozy lokalnego popytu na dobra i usługi i rynku pracy na podstawie analizy dostępnych ofert pracy (we współpracy ze służbami zatrudnienia – Powiatowym Urzędem Pracy) stanowi punkt wyjścia do dalszego procedowania w zakresie uruchamiania warsztatów zawodowych czy szkoleń.

W bydgoskim Centrum ogromną wagę przywiązuje się do możliwości zorganizowania uczestnikom praktyk u konkretnego pracodawcy, w konkretnym miejscu pracy, co w założeniu ma sprzyjać zatrudnieniu absolwenta CIS przynajmniej na okres 6 miesięcy na zasadzie zatrudnienia wspieranego. Wychodzi się bowiem z założenia, że praktyki zawodowe pozwalają uczestnikom nabrać doświadczenia zawodowego niezbędnego na rynku pracy, a pracodawców zachęcić do przyszłego zatrudniania absolwentów CIS. Patrząc z perspektywy realizacji celu organizowania praktyk zawodowych przez bydgoski CIS można zauważyć, że profil praktyk pokrywa się ściśle z obszarem, w jakim uczestnik kształci się w centrum a nadrzędnym zadaniem praktyk jest wówczas uzupełnienie warsztatu zawodowego oraz zdobycie konkretnych umiejętności, które następnie zostaną wykorzystane przez absolwenta w okresie zatrudnienia u tego pracodawcy (na konkretnym stanowisku pracy). Same praktyki przez pracodawcę traktowane są natomiast jako „okres próbny”: *„(...) jeśli chodzi o praktyki albo staż u pracodawców lokalnych to nasz CIS zawsze, od samego początku, stara się wysyłać swoich uczestników w takie miejsca, żeby po zakończeniu mogli ewentualnie tam dostać pracę, najpierw zatrudnienie wspierane, potem normalnie, a nie żeby byli wykorzystywani, co tylko pogłębi ich frustrację z powodu pozostawiania poza rynkiem pracy”* (wypowiedź obserwatora zewnętrznego). W momencie badania przeprowadzonego na potrzeby przygotowania niniejszej ekspertyzy (marzec 2011) CIS współpracował z około pięćdziesięcioma firmami komercyjnymi z terenu Bydgoszczy i okolic, które stanowiły bazę szkoleniową dla uczestników Centrum. *„(...) tych firm jest sporo, staramy się też przy kolejnych edycjach pozyskiwać kolejnych pracodawców. Wysyłamy jedną, najwyżej dwie osoby do danego pracodawcy żeby maksymalnie zagwarantować potem zatrudnienie, żeby te 6 miesięcy u pracodawcy nie było wyłącznie praktyką, ale też rzeczywistym przygotowaniem obu stron do zatrudnienia naszego absolwenta. Staramy się, żeby ten okres przygotowawczy także z perspektywy przedsiębiorcy nie był tylko praktyką, dlatego przesunęliśmy w jego stronę część kosztów (badania wstępne, odzież ochronna). Wcześniej, kiedy tylko CIS ponosił*

koszty to pracodawcy nie rozumieli naszej idei i traktowali naszych uczestników tylko jak praktykantów na zasadzie „przynieś, podaj, pozamiataj”. Z pracodawcami spotykamy się regularnie, udzielamy im wszelkich informacji na temat zatrudnienia wspieranego, zachęcamy refundacją kosztów bo w ich rachunku ekonomicznym jest to bardzo ważne” (wypowiedź pracownika CIS).

Bydgoskie Centrum Integracji Społecznej realizuje zapisy art. 12 ust 4 Ustawy o zatrudnieniu socjalnym dotyczące ustalenia Indywidualnego Planu Zatrudnienia Socjalnego (IPZS). W jego ustaleniu biorą udział: pracownik socjalny, który przeprowadza rozmowę wstępną z uczestnikiem diagnozując jego sytuację społeczną, doradca zawodowy wskazujący właściwy profil grupy zawodowej lub rodzaj szkoleń zawodowych najodpowiedniejszych dla danego uczestnika, psycholog, kierownik CIS oraz uczestnik, który ostatecznie dokonuje wyboru grupy zawodowej i kursu zawodowego. Rola uczestnika w tworzeniu IPZS w Centrum Integracji Społecznej w Bydgoszczy jest znaczna ponieważ to jego potrzeby, doświadczenia, umiejętności, oczekiwania i plany wpływają na dalsze postępowanie w zakresie reintegracji społeczno-zawodowej. Trzeba tu jednak podkreślić znaczną rolę pracowników socjalnych, którzy konfrontują z rzeczywistością i monitorują dalszy pobyt uczestnika w CIS.

Centrum Integracji Społecznej w Bydgoszczy realizuje wszystkie wymienione w Ustawie z dn. 13 czerwca 2003 roku o zatrudnieniu socjalnym formy reintegracji zawodowej. Są to:

1. praktyczna nauka zawodu (nabycie nowych umiejętności zawodowych lub przyuczenie do zawodu) – realizowana w formie następujących warsztatów zawodowych/ grup roboczych:
 - a) warsztat konserwacyjno-porządkowy,
 - b) warsztat remontowo-produkcyjny,
 - c) warsztat gastronomiczny,
 - d) warsztat turystyczno-hotelarski,
 - e) warsztat biurowy (administracyjny),
 - f) warsztat opieki nad osobami zależnymioraz w przypadku bydgoskiego CIS w formie 6-miesięcznych praktyk zawodowych organizowanych przez CIS u konkretnego pracodawcy.
2. Przekwalifikowanie lub podwyższenie kwalifikacji zawodowych (szkolenia, kursy zawodowe) takie jak: kurs komputerowy, przedsiębiorczości, kurs administracyjno-biurowy są w bydgoskim CIS organizowane w znacznie mniejszym zakresie niż praktyczna nauka zawodu.
3. Nabycie umiejętności samodzielnego i skutecznego uzyskiwania pracy realizuje się przez: grupowe zajęcia na temat metod poszukiwania pracy, ćwiczenie umiejętności pisania CV, podania o pracę, uczestniczenia w rozmowie kwalifikacyjnej, itd., indywidualną pracę (konsultacje) u doradcy zawodowego oraz przekazywanie ofert pracy (we współpracy z PUP).
4. Przygotowanie do podjęcia zatrudnienia na otwartym rynku pracy/ u pracodawcy za zasadzie zatrudnienia wspieranego/ w spółdzielni socjalnej. Podstawowymi formami z tego zakresu są zajęcia teoretyczne na temat prawa pracy, przedsiębiorczości, kursy

zarządzania czy założenia spółdzielni socjalnej (z uwzględnieniem wizyt studyjnych do wybranych spółdzielni socjalnych z terenu województwa kujawsko-pomorskiego) oraz blok praktyczny związany z organizowaniem trwających pół roku praktyk u lokalnych pracodawców.

Zgodnie z monitoringiem losów absolwentów CIS prowadzonych przez jednostkę skuteczność działań reintegracyjnych w okresie od 1 czerwca 2006 roku (początek formalnych działań CIS) do 31 grudnia 2010 roku oceniana jest na poziomie 64% w okresie do 6 miesięcy po zakończeniu uczestnictwa. Ocena skuteczności w dłuższej perspektywie czasowej, przy wykorzystaniu metod stosowanych przez bydgoskie Centrum, takich jak: kontakt bezpośredni, mailowy i telefoniczny, wskazuje na to, że z ogólnej liczby osób, które po zakończeniu uczestnictwa w CIS podjęły pracę około 80-90% korzystało z zatrudnienia wspieranego a potem zostało zatrudnionych przez pracodawców. Zdaniem Kierownika badanej jednostki połowa osób zatrudnionych na zasadzie zatrudnienia wspieranego podtrzymuje zatrudnienie po upływie dwóch lat.

4.3 Relacje bydgoskiego CIS z otoczeniem zewnętrznym

Realizacja przez Centrum Integracji Społecznej usług, zarówno w obszarze reintegracji społeczno-zawodowej, jak i usług w ramach działalności wytwórczej, handlowej i usługowej, jak w przypadku innych podmiotów ekonomii społecznej, nie byłaby możliwa bez współpracy z organizacjami/institucjami zewnętrznymi.

W toku przeprowadzonego badania ustalono, że bydgoskie Centrum współpracuje z następującymi aktorami zewnętrznymi:

1. Współpraca z jednostkami samorządu terytorialnego i jednostkami organizacyjnymi samorządu terytorialnego:
 - a) Gminą i jej jednostkami organizacyjnymi:
 - w zakresie finansowania działalności Centrum, czyli udzielania dotacji ze środków własnych gminy przeznaczonych na realizację gminnego programu profilaktyki i rozwiązywania problemów alkoholowych,
 - w zakresie usług świadczonych przez CIS w ramach działalności usługowej realizowanej zgodnie z zapisami Ustawy o zatrudnieniu socjalnym (usługa z programu Bezpieczna Droga, Parking pod Blankami oraz przewóz osób niepełnosprawnych, usługi remontowo-budowlane oraz pielęgnacji terenów zielonych),
 - udostępniania przez gminę lokalu/pomieszczeń dla CIS,
 - kierowania do CIS uczestników przez Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej
 - b) powiatem i jego jednostki organizacyjnymi:
 - Powiatowym Urzędem Pracy: w zakresie współpracy w obszarze finansowym – refundacji wypłaconych uczestnikom świadczeń integracyjnych i pozafinansowym – wnioskowanie o skierowanie osoby do uczestnictwa w CIS,

w zakresie przekazywania ofert pracy, oraz przy opracowywaniu przez CIS diagnozy lokalnego rynku pracy dokonywanej przed uruchomieniem poszczególnych typów warsztatów czy szkoleń z zakresu reintegracji zawodowej,

- c) Województwem: Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej – w zakresie kierowania do CIS uczestników „(...) CIS jest wymiernym narzędziem aktywizacji i aktywnej polityki społecznej. Jak nie ma pomysłu na podopiecznego, też w ROPS-ach to zawsze jest CIS” (wypowiedź pracownika CIS).

2. Współpraca z lokalnymi przedsiębiorcami – por. pkt. 4.2.

Należy w tym miejscu zaznaczyć, że nawiązanie a potem utrzymanie pozytywnych relacji z podmiotami zewnętrznymi, a zwłaszcza z Gminą, która jest w przypadku bydgoskiego Centrum partnerem strategicznym jeśli chodzi o zlecenia, przekłada się na zwiększenie w budżecie jednostki roli środków pochodzących z działalności usługowej.

4.4 Zakorzenie bydgoskiego CIS w społeczności lokalnej oraz zdolność do rozwiązywania lokalnych problemów społecznych

Zdaniem obserwatorów zewnętrznych - przedstawicieli jednostek współpracujących z CIS w Bydgoszczy dominującym problemem społecznym nie jest wyłącznie skala zjawiska bezrobocia (bo jego poziom nie odbiega znacząco od średniego poziomu w kraju), ale jego charakter (długookresowość) i struktura (dotyczy osób w wieku około emerytalnym, młodych z niskimi kwalifikacjami i poziomem wykształcenia, z problemami osobowościowymi lub zdrowotnymi, sytuacją rodzinną – samotne rodzicielstwo). W przypadku uczestników w związku z tym rozwiązaniem problemu nie jest wyłącznie stworzenie szansy na uzupełnienie kwalifikacji formalnych, ale ponowne ukształtowanie dla rynku pracy, zniwelowanie niekorzystnych nawyków wykształconych w okresie pozostawania poza rynkiem pracy i co ważne na terenie, gdzie nie jest łatwo znaleźć zatrudnienie, wydadne, realne wsparcie w początkowym okresie po zakończeniu uczestnictwa (stad praktyki u pracodawców w okresie trwania pobytu w CIS z gwarancją zatrudnienia wspieranego, które następnie może prowadzić do zatrudnienia na stałe).

Kadra CIS zwraca uwagę, że w Bydgoszczy, mimo kilkuletniego już okresu istnienia Centrum i uznania publicznego dla swojej działalności, nie można z całą stanowczością stwierdzić, że CIS wpłynął na zmianę priorytetów w publicznych instytucjach pomocy i integracji społecznej: „jeśli miałbym być szczerzy to powiedziałbym, że w Bydgoszczy każda instytucja działa sobie i robi swoje. Trochę jest tak, że my jesteśmy taką wyspą. Zawsze jest tak, że zapraszam pracownice socjalne czy dyrekcję ROPS-ów a oni przecierają oczy, że osoba po 10 latach jest w stanie pracować i to pracować dobrze i wydajnie, ale żeby pomyśleć żeby razem coś zrobić to już raczej nie. Gdybym na przykład stworzył taką ekipę remontowo-budowlaną, która by mogła wykonywać wszystkie remonty w instytucjach pomocy społecznej z klauzuli społecznej, to już to nie byłoby możliwe. Klauzula społeczna tu nie jest

wykorzystywana. Tu chyba dominuje takie myślenie: oni są, oni pomagają, fajnie że tak jest, ale to się jakoś na praktykę dla CIS nie przekłada” (wypowiedź Kierownika CIS).

5. Zakończenie

Ekspertyza pt. „Centrum Integracji Społecznej (CIS) jako podmiot aktywnej polityki społecznej i przedsiębiorstwo społeczne. Case studies” przygotowana za zlecenie Zespołu ds. standardu CIS w ramach projektu systemowego 1.18. Tworzenie i rozwijanie standardów usług pomocy i integracji społecznej” pozwoliła na określenie zewnętrznych i wewnętrznych warunków funkcjonowania i prowadzenia działalności (w zakresie usług reintegracji społeczno-zawodowej i działalności wytwórczej, handlowej i usługowej na mocy Ustawy o zatrudnieniu socjalnym) wytypowanych centrów integracji społecznej w następujących obszarach tematycznych:

1. obszar organizacyjno-finansowy,
2. reintegracja społeczno-zawodowa,
3. relacje CIS z otoczeniem zewnętrznym,
4. zakorzenienie CIS w społeczności lokalnej oraz zdolność do rozwiązywania lokalnych problemów społecznych.

Badaniem jakościowym objęto 3 centra integracji społecznej, przy wyborze których kierowano się zasadą maksymalnego zróżnicowania jednostek w odniesieniu do czynników kluczowych: otoczenia lokalnego, w którym działają CIS-y i usytuowania względem jednostki prowadzącej CIS, oraz kryteriów funkcjonalno-organizacyjnych, takich jak rozwój i trwałość istnienia.

W oparciu o wyróżnione kryteria, wskutek doboru celowego próby, wytypowano do badania następujące centra integracji społecznej:

1. Centrum Integracji Społecznej we Wrocławiu (województwo dolnośląskie) jako przykład jednostki działającej w dużej aglomeracji miejskiej (czwarte miejsce w Polsce pod względem liczby ludności), z prężnie rozwijającym się przemysłem i sektorem usług, niewielką skalą bezrobocia na poziomie bezrobocia strukturalnego (5%),
2. Centrum Integracji Społecznej CISPOL w Polanowicach pod Byczyną (województwo opolskie) jako przykład jednostki działającej w niewielkiej gminie wiejsko-miejskiej, w skład której wchodzi miasto i 23 sołectwa, z poziomem bezrobocia wyższym niż średnia w kraju (powiat kluczborski: 15,1% w 2009 roku) spowodowanym likwidacją byłych PGR-ów, które stanowiły główne miejsce aktywności ekonomicznej ludności Byczyny, z dużą skalą bezrobocia długookresowego (21,1%) i ekskluzji społecznej, stosunkowo niewielkimi możliwościami zatrudnienia z powodu małej liczby miejsc pracy (tereny rolnicze, brak rozwiniętego przemysłu i sektora usług),
3. Centrum Integracji Społecznej im. Jacka Kuronia w Bydgoszczy (województwo kujawsko-pomorskie) jako przykład jednostki działającej w jednym z większych miast

Polski, ze stopą bezrobocia rejestrowanego nieco wyższą od poziomu przeciętnego w kraju (16,2% w Bydgoszczy w porównaniu do 12,1% w kraju) i wysoką stopą bezrobocia długookresowego (28,6% ogółu bezrobotnych pozostaje bez pracy powyżej 1 roku), bezrobocie dotykające przede wszystkim osoby w wieku średnim – 35-44 lata (19,7% ogółu bezrobotnych), 45-54 lata (20,9% ogółu bezrobotnych), ze stosunkowo wysokim wskaźnikiem osób bez pracy w grupie wiekowej powyżej 55 lat (7,7%), wysoki wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym po transferach socjalnych (17,6% w 2008 roku), wysokie saldo migracji zewnętrznych (-0,7 w 2009 roku).

Wszystkie trzy jednostki wytypowane do badania od stycznia 2011 roku funkcjonują w formule samorządowych zakładów budżetowych. Przed rokiem 2010 funkcjonowały jako gospodarstwa pomocnicze usytuowane w strukturach Miejskich Ośrodków Pomocy Społecznej. Należy zaznaczyć, że zmiana formy prawnej w wyniku zmian legislacyjnych (nowelizacja Ustawy o finansach publicznych z 29 sierpnia 2009 roku, która zakładała likwidację gospodarstw pomocniczych) w przypadku badanych CIS-ów nie naraziła żadnej z jednostek na większe perturbacje organizacyjne i nie podważyła podstaw ich funkcjonowania. Jeśli wskazywano na trudności organizacyjne, to łączono je z chwilowym brakiem środków finansowych, co związane było z realizacją projektów unijnych (koniec realizacji projektu przy braku zabezpieczenia w postaci następnego lub opóźnienia w wypłacaniu kolejnych transz) a nie ze zmianami ram prawnych.

Tylko w jednym Centrum – w Bydgoszczy w najbliższym czasie, tj. do końca 2011 roku planowana jest zmiana formy prawnej – zadania CIS będą realizowane przez lokalne Stowarzyszenie POMOST. Planowana zmiana podyktowana jest zamierzeniem rozbudowania działalności w obszarze usług reintegracji społeczno-zawodowej w oparciu o środki z projektów współfinansowanych ze środków europejskich oraz dążeniem do dywersyfikacji źródeł finansowania i zwiększeniem autonomii finansowej Centrum (prowadzenie działalności ekonomicznej nie jak dotychczas na podstawie art. 9 Ustawy o zatrudnieniu socjalnym, ale rozwijanie usług świadczonych przez Stowarzyszenie prowadzące działalność gospodarczą).

Wszystkie zbadane na potrzeby przygotowania ekspertyzy Centra Integracji Społecznej, jak każde przedsiębiorstwo społeczne, łączą działalność w obszarze społecznym (reintegracja społeczno-zawodowa) z aktywnością ekonomiczną. W przypadku CIS-ów aktywność w obszarze finansowym związana jest z dywersyfikacją źródeł finansowych i udanym połączeniem środków (dotacji) publicznych z działalnością własną, tj. działalnością wytwórczą, handlową i usługową prowadzoną przez CIS na podstawie art. 9 Ustawy z dn. 13 czerwca o zatrudnieniu socjalnym.

Głównym źródłem finansowania omawianych CIS-ów są środki publiczne pochodzące z Programów Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych oraz środki europejskie (z Europejskiego Funduszu Społecznego z Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, Działanie I. Priorytet VI. I VII) uzyskiwane na realizację zadań w obszarze reintegracji społeczno-zawodowej (w różnych proporcjach w budżecie, w zależności od jednostki – największy udział środków unijnych odnotowano w CIS we Wrocławiu, najmniejszy w CIS w Bydgoszczy).

Znaczącym uzupełnieniem budżetu każdego CIS były środki własne wypracowane dzięki działalności wytwórczej, handlowej i usługowej prowadzonej na mocy art. 9 Ustawy o zatrudnieniu socjalnym. Ich udział w budżecie badanych jednostek pozostawał mniej więcej na podobnym poziomie – ok. 30% (w Byczynie nieco więcej – 33%).

Wybór kierunku działalności wytwórczej, handlowej i usługowej w przypadku badanych Centrów podyktowany był następującymi czynnikami:

1. był związany z sytuacją na lokalnym rynku dóbr i usług - zapotrzebowaniem na określony rodzaj usług i określony rodzaj produktów zgłaszanym przez odbiorców (bądź jednego odbiorcę kluczowego – gminę i jej jednostki organizacyjne jak w przypadku CIS w Polanowicach i Bydgoszczy),
2. był zbieżny z zasobami sprzętowymi pozostającymi w dyspozycji CIS, czyli z zapleczem sprzętowym i technicznym, którym dysponuje CIS prowadzący własne warsztaty/grupy robocze,
3. był zbieżny z zasobami kadrowymi CIS,
4. był zbieżny z możliwościami psychofizycznymi, zdolnościami i rzeczywistymi umiejętnościami czy też kwalifikacjami formalnymi uczestników CIS.

Znaczenie każdego z wymienionych czynników przy wyborze rodzaju świadczonych usług/ wytwarzaniu określonych dóbr w ramach działalności wytwórczej, handlowej i usługowej w zbadanych Centrach było podobne ponieważ wiązało się ściśle z faktycznymi zdolnościami jednostek do dostarczania usług/dóbr wysokiej jakości.

Wprawdzie przeprowadzone na potrzeby niniejszej ekspertyzy badanie jakościowe, ze względu na swoje ograniczone ramy objętościowo-czasowe a przede wszystkim zawężenie próby badawczej do zaledwie 3 jednostek, nie pozwala na ekstrapolację wyników na całą populację Centrów Integracji Społecznej, jednak odnosząc się do wyników badań wcześniejszych (m.in. Monitoring Ustawy o zatrudnieniu socjalnym z 2007 roku), można wysunąć hipotezę o zmianach w zakresie znaczenia (roli) poszczególnych czynników w kształtowaniu kierunku działalności wytwórczej, handlowej i usługowej, jakie zaszły na przestrzeni ostatnich kilku lat (2007-2011). O ile jeszcze cztery lata temu dominujące znaczenie przypisywano posiadanym zasobom sprzętowo-kadrowym, o tyle obecne badanie wykazało wzrost znaczenia czynnika związanego z lokalizmem, tzn. z sytuacją na lokalnym rynku pracy (zapotrzebowaniem lokalnych pracodawców na pracowników o określonych kwalifikacjach) oraz sytuacją na lokalnym rynku dóbr i usług. Zmianę tę można tłumaczyć ugruntowaniem i wzmocnieniem pozycji centrów integracji społecznej, ich „okrzepnięciem” instytucjonalnym i stopniowym wypracowywaniem przez podmiot „marki” na rynku lokalnym. W świetle dostępnych informacji wydaje się, że w przypadku zbadanych centrów proces budowy ich zaplecza sprzętowo-kadrowego został zakończony, a obecna faza działań sprzyjać ma poszerzaniu zaplecza technicznego. Omawianą zmianę można łączyć również z dostępnością i większym przygotowaniem centrów do sięgania po środki unijne ponieważ rozbudowa techniczna zaplecza najczęściej odbywa się właśnie w oparciu o to źródło finansowania (w ramach realizowanych projektów).

Prowadzenie działalności wytwórczej, handlowej i usługowej przez zbadane centra jest dowodem potwierdzającym założenie o tzw. podwójnym (społeczno-ekonomicznym) wymiarze działania przedsiębiorstwa społecznego. W przypadku CIS-ów:

1. wymiar „ekonomiczny” oznacza dążenie do dywersyfikacji źródeł finansowych, która dla podmiotu oznacza wzrost niezależności i stabilności finansowej,
2. wymiar „społeczny” związany jest z realizacją przez CIS zadań z obszaru reintegracji zawodowej osób wykluczonych i stworzeniem uczestnikom środowiska „pracy kontrolowanej”, „próby”, stażu, praktyki, która oznacza realizację zadań (dostarczanie usług – Polanowice, Wrocław, Bydgoszcz, wytwarzanie towarów - Polanowice) – dla klienta zewnętrznego oceniającego wykonaną przez uczestników pracę, usługi wykonywanej w sposób „bezpieczny” dla odbiorcy - pod nadzorem i przy wsparciu kadry CIS (instruktorów zawodu).

Głównym problemem w prowadzeniu działalności usługowej przez zbadane centra nie jest, jak z pozoru można by sądzić, wyłącznie brak dostatecznej liczby zleceń, ale przede wszystkim czynnik ludzki. Centrum Integracji Społecznej to podmiot, z usług którego, z założenia i zgodnie z zapisami ustawowymi (Ustawy z dn. 13 czerwca 2003 roku o zatrudnieniu socjalnym), powinny korzystać osoby zagrożone wykluczeniem społecznym, a więc grupy które na rynku pracy mają mniejszą zdolność do pozyskania i utrzymania zatrudnienia. Nie chodzi tu wyłącznie o niższe kwalifikacje zawodowe czy mniejsze doświadczenie na rynku pracy, ale przede wszystkim o inny system wartości, w którym praca zawodowa nie zawsze zajmuje jedno z czołowych miejsc. Długoletnie pozostawanie w stanie bierności zawodowej i bezczynności, bez konieczności realizacji obowiązków pracowniczych, rozregulowuje także codzienne życie w sposób zasadniczy rzutując później na możliwości i chęć aktywności na rynku pracy. W takich wywiadów pogłębionych w centrach we Wrocławiu, Polanowicach i Bydgoszczy wielokrotnie podkreślano, że to paradoksalnie właśnie „człowiek” może okazać się najsłabszym ogniwem w działalności usługowej, co wskazuje na konieczność podjęcia działań prewencyjnych zmierzających do zniwelowania ryzyka wystąpienia sytuacji kryzysowych związanych z niemożnością wywiązania się przez CIS z realizacji zleconych przez podmioty zewnętrzne prac.

Głównymi odbiorcami działalności usługowej zbadanych Centrów są klienci instytucjonalni, przede wszystkim inne podmioty publiczne działające w obszarze reintegracji społeczno-zawodowej i wsparcia osób zagrożonych wykluczeniem społecznym (wykluczonych) – instytucje pomocy i integracji społecznej: Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej (MOPS), Regionalne Ośrodki Pomocy Społecznej (ROPS), instytucje penitencjarne: Zakład Karny i Areszt Śledczy oraz w znacznie mniejszym stopniu, publiczne służby zatrudnienia: Powiatowy Urząd Pracy (PUP). W przypadku 2 na 3 centra – Bydgoszcz i Polanowice pod Byczyną - klientem (odbiorcą) strategicznym była gmina, pod zapotrzebowanie której ustalano portfel zleceń wykonywanych w ramach działalności usługowej i wytwórczej, ale która także w sposób zasadniczy wzmacniała warunki do prowadzenia takiej działalności przez CIS (przekazywanie sprzętu zakupionego na potrzebę wykonywania określonego rodzaju usług, z których korzysta gmina Byczyna).

Z informacji przekazanych przez centra wynika, że środki finansowe pozostające w ich dyspozycji są raczej wystarczające. Niemniej jednak dążenie do osiągnięcia stabilności

finansowej i jak największej finansowej autonomii, jest wyraźnie widoczne we wszystkich zbadanych centrach, chociaż strategię temu sprzyjające różnią się: CIS we Wrocławiu planuje rozbudowywać działalność usługową w oparciu o nowe segmenty usług przeznaczone także dla nowych grup klientów (klientów indywidualnych), CIS w Polanowicach odpowiada ściśle na zapotrzebowanie gminy zacieśniając współpracę z gminą Byczyna w celu pozyskania nowych zleceń, zadania CIS w Bydgoszczy w najbliższym czasie przejmie lokalne Stowarzyszenie, które w ramach prowadzonej działalności gospodarczej będzie pozyskiwało środki na funkcjonowanie centrum.

Pracownicy zbadanych CIS-ów podkreślają, że na pewno ani w najbliższej przyszłości, ani w dłuższej perspektywie czasowej, sama tylko działalność usługowa w żaden sposób nie jest w stanie zapewnić stabilności i płynności finansowej. Działalność usługowa, handlowa i wytwórcza jest na pewno w opinii kadry CIS doskonałym uzupełnieniem pozostałych źródeł finansowania, środki można przeznaczyć na cele, których z innych – publicznych środków (czy to budżetu gminy czy EFS) finansować zgodnie z obowiązującymi przepisami prawnymi, nie można, jak np. wydatki związane z modernizacją zaplecza sprzętowego (w tym pracowni komputerowych), których nie ujęto w realizowanych projektach europejskich. Stabilność finansową zapewniają jednak zbadanym trzem centrom przede wszystkim środki publiczne, natomiast środki z działalności własnej CIS (usługowej) pozwalają podnieść komfort pracy kadry CIS oraz gwarantują nabywanie nowych umiejętności zawodowych uczestnikom centrum (zakupy sprzętu, narzędzi, modernizacja zaplecza technicznego).

Struktura źródeł finansowania w zbadanych centrach w najbliższym czasie nie powinna ulec zasadniczej zmianie. We Wrocławiu planowana rozbudowa sektora usług o florystykę i pielęgnację terenów zielonych, w Polanowicach zakup nowego sprzętu do wykonywania zleceń z gminy (przy wsparciu gminy) a w Bydgoszczy zmiana formuły prawnej, może nieznacznie podnieść udział środków z działalności własnej CIS, jednak nie będą to w perspektywie krótkookresowej zmiany drastyczne. Udział środków z działalności usługowej, handlowej i wytwórczej może się w ciągu najbliższych dwóch lat nieznacznie zwiększyć także z powodu nowej perspektywy finansowej, tj. po 2013 roku, w związku ze spodziewanym zmniejszeniem środków ze źródeł europejskich oraz potencjalnym utrzymaniem skomplikowanej sytuacji finansów publicznych, która przekłada się z poziomu centralnego na samorządy, w tym w zakresie możliwości finansowania zadań własnych przez samorząd. To potencjalnie może sprzyjać i motywować CIS-y w dążeniach do podniesienia udziału środków własnych w budżecie centrów.

Wszystkie trzy Centra Integracji Społecznej prowadzą rozbudowaną aktywność w obszarze reintegracji społeczno-zawodowej uczestników. W toku badań ustalono, że przy ustalaniu kierunku reintegracji zawodowej są brane pod uwagę następujące czynniki:

1. rozpoznanie zapotrzebowania lokalnych pracodawców (przedsiębiorców) – czynnik zasadniczy,
2. analiza możliwości uczestników oraz ich kwalifikacje, umiejętności i oczekiwania,
3. dostęp do zleceń jednostek samorządu terytorialnego i ich jednostek organizacyjnych – wprawdzie nie jest to czynnik decydujący, ale ma znaczenie przy niektórych formach reintegracji zawodowej – organizacji warsztatów/grup roboczych, zwłaszcza

w przypadku warsztatów remontowo-budowlanych, warsztatów pielęgnacji terenów zielonych,

4. dostępne zasoby sprzętowo-kadrowe, których znaczenie zmalało w porównaniu ze stanem sprzed kilku lat z uwagi na ugruntowanie pozycji funkcjonalnej centrów i większy zasób środków publicznych (z projektów współfinansowanych ze środków UE) umożliwiających opłacenie uczestnikom kursów/szkoleń zawodowych realizowanych przez firmy/organizacje zewnętrzne (Wrocław) lub nawiązanie współpracy z partnerami zewnętrznymi realizującymi szkolenia dla tej samej grupy beneficjentów, do której skierowane są działania CIS (CIS w Polanowicach i zacieśnienie współpracy z Produkcyjno-Handlowo-Usługową Spółdzielnią Socjalną).

Na uwagę zasługuje aktywność opisywanych CIS-ów w zakresie dostosowania profilu zawodowego absolwentów do potrzeb i nisz lokalnego rynku dóbr i usług i sytuacji na rynku pracy. Przygotowanie szczegółowej diagnozy lokalnego popytu na dobra i usługi i rynku pracy na podstawie analizy dostępnych ofert pracy (we współpracy ze służbami zatrudnienia – Powiatowym Urzędem Pracy) stanowi punkt wyjścia do dalszego procedowania w zakresie uruchamiania warsztatów czy szkoleń.

Zbadane Centra Integracji Społecznej realizują zapisy art. 12 ust 4 Ustawy o zatrudnieniu socjalnym dotyczące ustalenia Indywidualnego Planu Zatrudnienia Socjalnego (IPZS). W jego ustaleniu biorą udział: pracownik socjalny, który przeprowadza rozmowę wstępną z uczestnikiem diagnozując jego sytuację społeczną, doradca zawodowy wskazujący właściwy profil grupy zawodowej lub rodzaj szkoleń zawodowych najodpowiedniejszych dla danego uczestnika, psycholog, kierownik CIS oraz uczestnik, który ostatecznie dokonuje wyboru grupy zawodowej i kursu zawodowego. Rola uczestnika w tworzeniu IPZS w poszczególnych centrach różni się – od znacznej w Centrum Integracji Społecznej we Wrocławiu do ograniczonej w Bydgoszczy (uczestnik raczej tu akceptuje wypracowany przez pracowników CIS IPZS). Trzeba tu jednak zaznaczyć, że wszędzie oczekiwania uczestnika konfrontowane są z rzeczywistością i poddawane weryfikacji o charakterystyce „studium wykonalności”, które opracowują doradcy zawodowi i psycholog (pedagog).

W Centrach Integracji Społecznej we Wrocławiu, Polanowicach i Bydgoszczy realizowane są wszystkie wymienione w Ustawie z dn. 13 czerwca 2003 roku o zatrudnieniu socjalnym formy reintegracji zawodowej, czyli:

1. praktyczna nauka zawodu (nabycie nowych umiejętności zawodowych lub przyuczenie do zawodu) – realizowana w formie warsztatów zawodowych/ grup roboczych takich jak:
 - a) warsztat pielęgnacji terenów zielonych (Wrocław, Bydgoszcz, Polanowice),
 - b) warsztat poligraficzny – punkt małej poligrafii (Wrocław),
 - c) warsztat remontowo-budowlany (Wrocław, Polanowice), remontowo-produkcyjny (Bydgoszcz),
 - d) warsztat opiekuńczo-pielęgnacyjny, opieka nad osobami chorymi/zależnymi/starszymi (Wrocław, Polanowice, Bydgoszcz),
 - e) warsztat pracownika administracyjno-biurowego (Wrocław, Bydgoszcz),
 - f) warsztat stolarski (Polanowice),

- g) warsztat doręczyciela pocztowego (Polanowice),
 - h) warsztat segregacji odpadów PET (Polanowice),
 - i) warsztat konserwacyjno-porządkowy (Bydgoszcz),
 - j) warsztat gastronomiczny (Bydgoszcz),
 - k) warsztat turystyczno-hotelarski (Bydgoszcz)
- oraz w formie praktyk zawodowych u lokalnych pracodawców (Wrocław, Bydgoszcz);
2. przekwalifikowanie lub podwyższenie kwalifikacji zawodowych (szkolenia, kursy zawodowe) takie jak: kurs komputerowy, kurs operatora wózków widłowych, kurs administracyjno-biurowy, kurs przedsiębiorczości, kurs języków obcych,
 3. nabycie umiejętności samodzielnego i skutecznego uzyskiwania pracy realizuje się przez: grupowe zajęcia na temat metod poszukiwania pracy, ćwiczenie umiejętności pisania CV, podania o pracę, uczestniczenia w rozmowie kwalifikacyjnej, itd., indywidualną pracę (konsultacje) u doradcy zawodowego oraz przekazywanie ofert pracy;
 4. przygotowanie do podjęcia zatrudnienia na otwartym rynku pracy/ u pracodawcy za zasadzie zatrudnienia wspieranego/ w spółdzielni socjalnej. Podstawowymi metodami z tego zakresu są zajęcia teoretyczne na temat prawa pracy, przedsiębiorczości, kursy księgowości, zarządzania czy założenia spółdzielni socjalnej (także prowadzone przez praktyków czy organizowanie wizyt studyjnych do wybranych spółdzielni socjalnych z terenu danego województwa) oraz w CIS w Bydgoszczy i Wrocławiu blok praktyczny związany z organizowaniem praktyk/staży u lokalnych pracodawców. Praktyki dają uczestnikom możliwość poznania środowiska pracy, sprawdzenia umiejętności nabytych w Centrum oraz zapewniają zaświadczenie o odbyciu stażu, które potem przy poszukiwaniu zatrudnienia na rynku pracy stanowić może list referencyjny absolwenta CIS. W wielu przypadkach praktyki u pracodawcy kończą się też zatrudnieniem absolwenta, czyli stanowią etap wstępny i okres próbny dla potencjalnego pracownika. W przypadku CIS-u w Bydgoszczy odbycie 6-miesięcznych praktyk u lokalnego pracodawcy jest podstawową metodą przygotowania do podjęcia zatrudnienia, praktyki skutkują najczęściej (w ponad 90% przypadków) podjęciem zatrudnienia na zasadzie zatrudnienia wspieranego.

Zbadane Centra przykładają dużą wagę do poświadczenia formalnego umiejętności/kwalifikacji absolwentów. Wydawane przez CIS (wszystkie 3 centra) lub firmę zewnętrzną (Wrocław) zaświadczenia o ukończeniu danego kursu lub odbyciu stażu u pracodawcy, stanowią dodatkowy atut absolwenta CIS poszukującego zatrudnienia po zakończeniu uczestnictwa w Centrum.

Zgodnie z monitoringiem losów absolwentów CIS prowadzonych przez jednostki skuteczność działań reintegracyjnych pozostaje na zbliżonym poziomie, powyżej 60% w okresie do 6 miesięcy po zakończeniu uczestnictwa. Ocena skuteczności w dłuższej perspektywie czasowej, przy wykorzystaniu metod stosowanych przez Centra, takich jak: kontakt mailowy i telefoniczny, kontakt bezpośredni z absolwentami, wskazuje na nieco niższy wskaźnik, chociaż nie odbiega on drastycznie od wskaźnika wyjściowego, tzn. ustalonego dla pierwszego półrocza po zakończeniu uczestnictwa w CIS.

Wszystkie trzy Centra prowadzą rozbudowaną współpracę z podmiotami zewnętrznymi. W toku przeprowadzonego badania ustalono, że najczęściej jest to:

1. Współpraca z jednostkami samorządu terytorialnego i jednostkami organizacyjnymi samorządu terytorialnego:

- a) Gminą i jej jednostkami organizacyjnymi:

- w zakresie finansowania działalności Centrum, czyli udzielania dotacji ze środków własnych gminy przeznaczonych na realizację gminnego programu profilaktyki i rozwiązywania problemów alkoholowych,
- w zakresie usług świadczonych przez CIS w ramach działalności usługowej realizowanej zgodnie z zapisami Ustawy o zatrudnieniu socjalnym,
- udostępniania przez gminę lokalu/pomieszczeń dla CIS (trzeba mieć na uwadze, że wszystkie 3 zbadane jednostki są jednostkami samorządowymi),
- kierowania do CIS uczestników przez Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej;

- b) powiatem i jego jednostkami organizacyjnymi:

- Powiatowym Urzędem Pracy: w zakresie współpracy w obszarze finansowym – refundacji wypłaconych uczestnikom świadczeń integracyjnych i pozafinansowym – wnioskowanie o skierowanie osoby do uczestnictwa w CIS, w zakresie przekazywania ofert pracy, oraz przy opracowywaniu przez CIS diagnozy lokalnego rynku pracy dokonywanej przed uruchomieniem poszczególnych typów warsztatów czy szkoleń z zakresu reintegracji zawodowej,

- c) Województwem:

- Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej – w zakresie kierowania do CIS uczestników (Bydgoszcz),
- Wojewódzkie Urzędy Pracy – w obszarze finansowym ponieważ WUP-y są Instytucjami Zarządzającymi (IZ) dla projektów współfinansowanych ze środków UE z komponentu regionalnego (Działanie I. Priorytet VI i VII)

3. Współpraca z lokalnymi przedsiębiorcami – obejmuje przede wszystkim obszar reintegracji społeczno-zawodowej w postaci stworzenia uczestnikom CIS możliwości odbycia praktyk zawodowych/staży.

Należy podkreślić, że nawiązanie a potem utrzymanie pozytywnych relacji z podmiotami zewnętrznymi, a zwłaszcza z Gminą i jej jednostkami organizacyjnymi, która w przypadku 2 na 3 zbadane Centra (Bydgoszcz, Polanowice) pozostaje partnerem strategicznym, a w przypadku trzeciego CIS (Wrocław) znaczącym jeśli chodzi o liczbę i zakres zleceń, przekłada się na zwiększenie w budżetach jednostek roli środków pochodzących z działalności wytwórczej, handlowej i usługowej prowadzonej na mocy art. 9 Ustawy o zatrudnieniu socjalnym.

Z wywiadów pogłębionych z przedstawicielami centrów integracji społecznej oraz obserwatorami zewnętrznymi (przedstawicielami instytucji pomocy i integracji społecznej – pracownikami OPS-ów i przedstawicielami lokalnych samorządów) przeprowadzonych

w trakcie realizacji badań terenowych jednoznacznie wynika, że wszystkie trzy centra mają zasadniczy wpływ na zmianę priorytetów w publicznych instytucjach pomocy i integracji społecznej.

Odnosi się to przede wszystkim do pozytywnego postrzegania i wysokiej oceny metod pracy z uczestnikami CIS wystawianej przez obserwatorów zewnętrznych oraz do pełnej akceptacji metod aktywnej polityki społecznej w miejsce pasywnego wypłacania świadczeń socjalnych. We wszystkich zbadanych centrach wskazywano na zasadniczą zmianę postaw pracowników instytucji pomocy i integracji społecznej (OPS-ów, ROPS-ów) i służb zatrudnienia (PUP-ów) współpracujących z jednostkami. Na przestrzeni kilku lat relacje międzyinstytucjonalne uległy znacznej poprawie jakościowej a ich charakterystykę można przedstawić jako przejście od „nieufności” i „ostrożnej współpracy” do „partnerstwa”.

Kolejnym przykładem zmiany priorytetów w publicznych instytucjach pomocy i integracji społecznej dzięki działalności CIS jest coraz powszechniejsze korzystanie przez te instytucje z oferty CIS w ramach działalności wytwórczej, handlowej i usługowej (zakup usług szkoleniowych prowadzonych przez CIS we Wrocławiu przez tamtejszy MOPS, praca na obiektach użyteczności publicznej, w tym MOPS-u w ramach warsztatu remontowo-budowlanego w przypadku uczestników centrum w Polanowicach).